

***Борючись із хворобами
і нещастями,
ми вдосконалюємо життя –
це головна мета лікарської
діяльності***

Т. Г. Яновський

**«Лікарська совість м. Києва початку ХХ ст.»,
присвячений 150-річчю від дня народження Теофіла Гавриловича Яновського.**

Укладачі

Л. Є. Корнілова
Н. І. Мамедова
М. І. Гулівець

Науковий редактор

Павленко Р. І.
заслужений працівник культури України

Комп'ютерний набір:

Л. М. Сияговська
Н. І. Мамедова

Комп'ютерний дизайн:

Ю. Г. Смольянова
О. О. Потюпкіна

Редактор

Д. І. Костенко

Відповідальна за випуск

Т. А. Остапенко

Оригінал-макет

Н. В. Осіпчук

УДК 016:61
Л-56

Біобібліографічний покажчик, присвячений 150-річчю від дня народження Теофіла Гавриловича Яновського започатковує серію «Товариство київських лікарів в особах».

До видання ввійшли бібліографічні описи друкованих праць вченого періоду 1886–1981 рр. Це монографії, статті, лекції Теофіла Яновського, матеріали про його життя та діяльність.

Показчик адресовано спеціалістам медичної галузі та всім, хто цікавиться питаннями історії медичної науки, освіти.

© Національна наукова медична бібліотека України, 2011

© Національний музей медицини України, 2011

Від укладачів

Перший випуск покажчика серії «Товариство київських лікарів в особах» присвячений життю і діяльності першого в історії української медицини академіка-клініциста, видатного терапевта та фтизіатра, одного із засновників Київської школи терапевтів, Голови Товариства київських лікарів Теофілу Гавриловичу Яновському.

Якщо серед медичної спільноти Теофіл Гаврилович вважався «лікарською совістю», що було найвищим визнанням його моральних та професійних заслуг, то в народі професора називали «святим лікарем» – за виняткову доброту, милосердя й співчуття до хворого.

До видання увійшли 72 друковані праці Теофіла Гавриловича Яновського: монографії, підручники, лекції, статті з журналів, доповіді та 125 робіт про вченого.

Покажчик складається з таких розділів: «Основні дати життя та діяльності Т. Г. Яновського», «Хронологічний покажчик наукових праць Т. Г. Яновського», «Література про життя та діяльність Т. Г. Яновського», «Святий лікар» в спогадах колега та учнів. Штрихи до портрету», «Алфавітний покажчик праць Т.Г. Яновського», «Фотогалерея».

Більшість робіт, що ввійшли до покажчика, описані *de-visu*, не переглянуті – позначені астериском «*». В кінці опису надані сигли бібліотек, у фондах яких знаходяться ці видання (ННМБУ – Національна наукова медична бібліотека України, НБУВ – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, РНБ – Російська Національна бібліотека, РДБ – Російська державна бібліотека).

При підготовці покажчика використані каталоги та картотеки Національної наукової медичної бібліотеки України, електронні каталоги Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського і бібліотек Росії, матеріали Національного музею медицини України та Національного інституту фізіотрії і пульмонології ім. Ф. Г. Яновського НАМН України.

Бібліографічний опис здійснено згідно із стандартами: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання; ДСТУ 3582-97 Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі: Загальні вимоги та правила.

Видання розраховано на спеціалістів медичної галузі та всіх, хто цікавиться питаннями історії медичної науки, освіти.

Основні дати життя та діяльності Т.Г. Яновського

1860 р., 12 червня

Народився у м. Миньківці Ново-Ушицького повіту Подільської губернії (нині Хмельницька область) в сім'ї службовця.

1870–1874 рр.

Навчання у Подільській гімназії м. Києва.

1878 р.

Закінчив 3-тю Київську гімназію з золотою медаллю.

1878–1884 рр.

Навчання у Київському університеті Св. Володимира на медичному факультеті.

1881–1882 рр.

Участь в організації «Наукового клінічного товариства студентів-медиків м. Києва».

1883 р., 13 грудня

Обраний на посаду позаштатного ординатора госпітальної терапевтичної клініки медичного факультету Київського університету.

1884 р., 28 грудня

Обраний штатним ординатором госпітальної терапевтичної клініки.

1885 р., 19 січня

Обраний членом «Товариства київських лікарів».

1885–1886 рр.

Участь в утворенні «Комісії медичних народних читань».

1886 р.

Відрядження до Берліна (інститут Р. Коха) та Парижа (інститут Л. Пастера) з метою вивчення бактеріології – нової галузі в медицині.

1886 р.

Створив першу у Києві бактеріологічну лабораторію при кафедрі фізіології Київського університету, був її керівником.

1886 р., 25 листопада

Склав докторантські іспити при Київському університеті.

1888 р., 22 листопада – 1890 р., 28 травня

Працював помічником проректора кафедри фізіології Київського університету.

1884–1901 рр.

Працював лікарем в лазареті при Києво-Подільській духовній школі.

1888–1889 рр.

Товариш голови Київського товариства нічних лікарських чергувань.

1890–1891 рр.

Голова Київського товариства нічних лікарських чергувань.

1890 р., 30 квітня

Обіймав посаду лікаря київської 4 гімназії.

1890 р., травень

Захистив докторську дисертацію «К биологии тифозных бацилл».

1890 р.

Друге відрядження до Берліна для вивчення застосування і терапевтичної дії туберкуліну Коха.

1890 р.

Вперше в Києві застосував туберкулін у лікуванні хворих.

1891 р.

Присвоєно звання приват-доцента по кафедрі діагностики.

1891 р.

Почав викладати приват-доцентський курс «Клиническая микроскопия и бактериология».

1892–1899 рр.

Обраний проректором й завідувачем бактеріологічної лабораторії Олександрівської лікарні в м. Києві.

1894 р., квітень–серпень

Відраження до Німеччини для вивчення патологічної анатомії (інститут Бірш–Гіршвельда, клініки Куршмана та Гофмана).

1896 р.

Працював в Петербурзі в Інституті експериментальної медицини.

1896 р.

Делегат 4-го З'їзду російських лікарів у Києві.

1898 р.

Обраний завідувачем терапевтичного й інфекційного відділень Олександрівської лікарні в м. Києві.

1901 р.

Вперше в Києві з ініціативи Т. Яновського, В. Високовича і К. Трітшеля створено «Київське товариство для боротьби з туберкульозом».

1904–1905 рр.

Професор, завідувач кафедри госпітальної терапевтичної клініки медичного факультету Новоросійського університету (Одеса).

1907 р., вересень

Участь у відкритті в Києві при Вищих жіночих курсах медичного відділу – Вищі жіночі медичні курси з університетською програмою.

1905–1913 рр.

Професор, завідувач кафедри лікарської діагностики медичного факультету Київського університету.

1909 р.

Товариш голови 1 з'їзду російських терапевтів у Москві.

1910 р.

Товариш голови 2-го З'їзду російських терапевтів.

1911 р.

Товариш голови 3-го З'їзду російських терапевтів.

1912 р.

Товариш голови 4-го З'їзду російських терапевтів.

1913 р.

Делегат 4-го Міжнародного з'їзду фізіотерапевтів у Берліні.

1913 р.

Голова 5-го З'їзду російських терапевтів.

1914 р.

Професор, завідувач кафедри шпитальної терапії клініки медичного факультету Київського університету.

1914 р., серпень

Обіймав посаду завідувача клінічного відділу Київського військового клінічного шпиталю.

1916 р., 13 вересня

Присвоєно звання заслуженого професора Київського університету.

1919–1921 рр.

Завідувач кафедрами клінічної діагностики та факультетської терапії і неврології Таврійського (Кримського) університету.

1921 р.

Завідувач кафедри факультетської терапії Київського університету.

1921 р.

Голова Київського терапевтичного товариства.

1922 р., 28 листопада

У Києві на базі 9-ї міської лікарні з ініціативи Т. Г. Яновського відкрито «Київський туберкульозний інститут», нині – Національний інститут фізіатрії і пульмонології ім. Т. Г. Яновського АМН України.

1922–1928 рр.

Голова Товариства київських лікарів.

1921–1927 рр.

Голова Вченої ради Київського н.д. інституту туберкульозу.

1921–1928 рр.

Завідувач кафедри факультетської терапевтичної клініки Київського медичного інституту.

1923 р.

Депутат Київської міськради від Київського медичного інституту.

1925 р., квітень

Голова єдиного наукового медичного товариства.

1925 р.

Почесний член Ленінградського терапевтичного товариства імені С.П. Боткіна.

1925 р.

Член Київської міської Ради робітничих, селянських і солдатських депутатів.

1926 р., 10–15 січня

Обраний на 1-му Українському з'їзді терапевтів почесним постійним головою всіх майбутніх Всеукраїнських терапевтичних з'їздів.

1926 р.

Почесний член Товариства лікарів-терапевтів СРСР.

1926 р., 6 грудня

Член Наукової медичної ради при Наркомздор'я УРСР.

1927 р., 6 червня

Перший серед клініцистів обраний дійсним членом ВУАН.

8 липня 1928 р.

Т. Г. Яновський помер у м. Києві. Похований на Лук'янівському кладовищі.

Феофіл Яновський – лікар від Бога

Назаренко Д.

У 2009 році урочисто відзначався 200-річний ювілей видатного письменника Миколи Васильовича Гоголя. 12 червня 2010 р. минуло 150 років від дня народження його далекого родича, талановитого українського лікаря Феофіла Гавриловича Яновського.

Спорідненість цих двох постатей відмічають не лише на родинному рівні. Поєднує їх також безсумнівне містичне начало. У випадку з Яновським, як і з Гоголем, рука долі відчувається з дня народження. Другого сина чиновника

Подільського губернського управління державного майна Гаврила Яновського нарекли при хрещенні Феофілом. Грецькою це означає «той, що любить бога». Якщо вважати, що ім'я «програмує» майбутнє людини, кращого підтвердження цьому годі шукати.

Феофіл Гаврилович Яновський був істинним християнином, чия віра ніколи не була показово-обрядовою – вона втілювалася у безлічі добрих справ, адже перша Господня заповідь, закодована у самому його імені, невіддільна від іншої: любити ближнього, як самого себе. Однак відома ще одна мудрість: віра без справ мертва...

Недаремно ж головним гаслом лікаря були слова: «Ближче до хворого!». І містики, і прагматики сходяться на тому, що на формування особистості значною мірою впливає родинне оточення. У випадку Яновського величезну роль відіграв приклад батька. Гаврило Іванович, педагог за освітою, був людиною енциклопедичних знань. До кола його зацікавлень входила також і медицина, причому знання його в цій галузі були неабиякими. З боку матері Ганни Матвіївни, діти родини Яновських повсякчас відчували любов і турботу.

Найбільш родинним скарбом завжди вважалась бібліотека де зберігався «Миргород» їхнього далекого родича М. В. Гоголя з теплим дарчим написом. Змалечку залюблений у книжку Феофіл Гаврилович вчився протягом усього свого життя. Третю київську гімназію

закінчив із золотою медаллю. На вибір майбутнього фаху поза сумнівом вплинули родинні обставини: недуги матері та брата Сергія. Останній захворів на туберкульоз – ця хвороба стане своєрідним фатумом для самого Феофіла Гавриловича, їй же він присвятить свою хрестоматійну монографію...

Під час навчання на медичному факультеті Університету Св. Володимира виявились непересічні здібності студента Яновського. Всі майбутні медики знали, як непросто було скласти іспит з анатомії професорові В. О. Бецу. Блискучий знавець свого предмету, Володимир Олексійович – «копав» глибоко, любляв ставити «підступні» запитання. Для Феофіла Гавриловича іспит перетворився на захоплюючу бесіду з професором про розвиток кісток нижньої кінцівки та варіанти розташування судин головного мозку А ще на дискусію щодо розбіжностей у будові мозку чоловіка та жінки. Безумовно, Яновському поталанило з вчителями. Курс патологічної анатомії в роки його навчання читав славетний Григорій Миколайович Мінх – той самий, що поставив сам на собі експеримент поворотним тифом, відмовився від лікування, але довів передачу захворювання «з крові». Його предмет Феофіл Яновський студював фундаментально – аби знати достеменно, що відбувається в організмі хворої людини. На все життя у пам'яті закарбувалися слова професора Мінха: треба бачити перед собою не труп людини в анатомічному розумінні, а хворого, що помер. З юності Феофіл Гаврилович навчився раціонально використовувати кожну хвилину. Так, розпочавши вивчення англійської мови, виписував слова та звороти і заучував їх по дорозі до університету клінік. А яким ентузіазмом наповнював серця майбутніх лікарів завідувач кафедри загальної патології Никанор Адамович Хржонщевський – улюбленець і заступник студентів, невтомний працівник на ниві просвіти!

В університетських лабораторіях Яновський за роки навчання оволодів усіма приступними на той час методиками досліджень. Проте на формування його особистості саме як лікаря найбільший вплив справили видатний клініцист, завідувач кафедри госпітальної терапії професор Карл Генріхович Тритшель. Неймовірно, але найкращий випускник медичного факультету 1883 року, Яновський після закінчення університету залишився без місця роботи. Лише за кілька місяців ця скромна (до неможливого) людина отримає посаду позаштатного ординатора у шпитальній терапевтичній клініці – без казенного утримання. Щоб заробити на хліб, Феофіл Гаврилович на дверях свого помешкання на Андріївському узвозі, 17 розміщує табличку з написом «Врач Феофил Гаврилович Яновский. Внутренние болезни».

Сьогодні лікареві-початківцю навряд чи вдалося б отак просто подолати бюрократичні рифи!

Першими ж і найчисельнішими пацієнтами стали люди незаможні, отже, й плата за візити була здебільшого символічною. І тут на допомогу прийшов учитель, Карл Генріхович Тритшель, який запросив Яновського на домашні прийоми в якості асистента. Там Феофіл Гаврилович вдосконалювався не лише професійно, але й у знанні мов. Річ у тім, що професор розмовляв із ним лише французькою та німецькою, а з пацієнтами – їхньою рідною. Додатковий заробіток давала також праця у лазареті Києво-Подільської духовної школи. Саме там кредо життя Ф. Г. Яновського «*Ближче до хворого!*» знайшло своє буквальне втілення: якщо траплявся важкий хворий, лікар, за браком іншого місця, залишався ночувати з ним у палаті. У крайньому випадку... наймав доглядальницю, якій сам же й платив! Працював Феофіл Гаврилович також у Київському товаристві нічних чергувань. В останньому з часом обійняв посаду заступника голови, а пізніше сам став головою. Однак усі ці «підробітки» молодий лікар брав не лише для матеріальної підтримки, адже часто-густо Яновський давав хворим «у борг» гроші – не лише на ліки, а й на шматок хліба. Просто Феофіл Гаврилович вважав, що лікар, маючи хоча б трохи вільного часу, має присвятити його тому, хто потребує.

Його лікарська діяльність розпочалась із жалюгідних нетрів Подолу. Там, у повсякденних зустрічах «віч-на-віч» із туберкульозом, ревматизмом дифтерією набував Яновський безцінний клінічний досвід. Висока гуманність і людяність, поєднані з майстерністю лікаря здобули йому на довгі роки пошану й любов тисяч пацієнтів. Про бідних він пам'ятатиме всюди і завжди – і тоді, коли серед його пацієнтів будуть Леся Українка, Микола Лисенко, Михайло Старицький, смертельно поранений прем'єр Петро Столипін. І тоді, коли досягне чину статського радника, кавалера орденів Св. Володимира 4-го ступеня, Св. Анни 2-го та 3-го ступеня, Св. Станіслава 2-го ступеня... Феофіл Гаврилович любив з усмішкою згадувати, як він несподівано став жертвою власної гордості. Здобувши докторський ступінь, він, як і належить, змінив табличку на дверях. На ній було написано «Доктор медицини Ф. Г. Яновський». Пацієнт, що приїхав здалеку, спитав літнього перехожого, чи не знає він, де мешкає знаменитий лікар. Той сказав, що ні. Розмова відбувалась неподалік будинку Яновського, і пацієнт зауважив табличку з його ім'ям: «А, ось він!». Перехожий, однак, зреагував своєрідно «Та який же це Яновський? Це ж якийсь доктор Медицини!». Довелося Феофілові Гавриловичу замінити табличку на стару.

Окрім лікарсько-благодійницької діяльності, важко переоцінити діяльність Яновського як вченого та педагога. Але пам'ятаймо – за беззаперечним лікарським та особистісним авторитетом стояла багатолітня копітка праця...

У 1886 році Феофіл Гаврилович, як ординатор, їде до Франції та Німеччини. Він вивчає бактеріологію у Коха й Пастера, знайомиться з кращими терапевтичними клініками Берліна й Парижа. Повернувшись до Києва, Яновський засновує першу в місті й одну з найкращих у Російській імперії бактеріологічну лабораторію. По закінченні ординатури дивуючи колег, влаштовується... помічником прозектора на кафедрі фізіології – з метою поглиблення знань (!) у цій галузі. У 1890 році Феофіл Гаврилович захищає дисертацію «До біології тифозних бацил», яка фактично визначила новий напрямок у діагностиці та лікуванні інфекційних та внутрішніх хвороб. Однак Яновський на цьому не зупиняється. Він їде у нові закордонні відрядження, працює в лабораторії патологоанатома професора В. К. Високовича, інституті експериментальної медицини у Петербурзі. У 1892 році Ф. Г. Яновському присвоюється звання приват-доцента, він стає прозектором, завідувачем морфологічного, а двома роками пізніше – терапевтичного та інфекційного відділень Олександрівської лікарні. За його безпосередньої участі засновується «Товариство для боротьби з заразними хворобами», Бактеріологічний інститут, він приділяє багато уваги питанню отримання протидифтерійної сироватки. Окрім клінічної бактеріології, пріоритетними напрямками його наукових пошуків стали – туберкульоз (від нього і помер брат), хвороби нирок,

фізіологія і патологія травлення. А ще – санаторно-курортна справа. Відпочивати ж у традиційному розумінні цього слова Яновський просто не вмів. Перебуваючи з родиною на курорті Кранце, він щоранку їздив omnibusом до недалекого Кенігсберга, де знаходилась клініка Найбільш професора Ліхтгейма, – і безкоштовно працював. Сам же не стільки лікувався (хоча серце того потребувало), скільки вивчав організацію курортної справи та нові методи лікування. За безпосередньої участі Ф. Г. Яновського створюється перший туберкульозний санаторій під Києвом.

Видається дивним те, що глибокі знання, величезний практичний досвід, наукові досягнення Феофіла Гавриловича протягом довгого часу не були оцінені його alma mater належним чином. В Університеті Св. Володимира Яновському доручили читання невеликого курсу клінічної мікроскопії та бактеріології, пізніше – інфекційних хвороб. Прочитав він також повний курс бактеріології для військових лікарів у Київському військовому шпиталі. Але у Києві з науковою кар'єрою все ніяк не складалося... Посаду завідувача кафедри госпітальної терапії він отримав у Новоросійському університеті в Одесі, і обіймав її з 1901 по 1905 рік, і лише у 1904 році Рада Київського університету обирає Ф. Г. Яновського завідувачем кафедри лікарської діагностики. Після повернення до Києва Феофіл Гаврилович керує нею з 1905 по 1914 рік. У 1914–1919 роках він – завідувач кафедри госпітальної терапії. Його лекції, побудовані у формі діалогу зі слухачами, з обов'язковою демонстрацією хворих, наведенням численних прикладів із власної практики та літературних творів, закарбовувались у пам'яті майбутніх лікарів на все життя. Він учив розуміти хворого і відчувати його страждання, полегшуючи їх не лише за допомогою медикаментів, а й словом...

На тлі суспільних подій початку ХХ сторіччя яскраво вимальовується постать Феофіла Гавриловича – великого гуманіста і християнина. Під час єврейських погромів він ховає людей у підвалі власного будинку по вул. Великій Підвальній (нині – Ярославів Вал), 13 та у відділенні Олександрівської лікарні. Недарма у місті ходили легенди про «погріб Яновського». Показовим було також його ставлення до відомого професора-психіатра І. О. Сікорського. Поведінка останнього під час сумнозвісної «справи Бейліса», за словами Феофіла Гавриловича, унеможливила чисто людські стосунки між колегами – відтоді він міг звернутись до нього лише як лікар. А Сікорський до того ж був сусідом Яновського! Жовтневий переворот та братовбивча громадянська війна завдавали тяжких моральних страждань Феофілові Гавриловичу. Як християнин, він не сприймав насильство як засіб зміни

особистості чи суспільства. До негараздів зовнішніх долучилось сімейне лихо – у дочки Асі було виявлено туберкульоз.

Тим неменше, у короткий період незалежності Української Держави, Ф. Г. Яновський багато працює у Науковій Раді при Міністерстві охорони здоров'я. З його ініціативи створюється комісія з української медичної термінології (О. Корчак-Чепурківський та М. Галин). Восени 1919, перед приходом більшовиків, родина Яновських виїздить до Криму. Там, у надзвичайно тяжких умовах, Феофіл Гаврилович завідує кафедрою клінічної діагностики Таврійського університету, організовує кафедру факультетської терапії, а згодом бере на себе обов'язки завідувача кафедри нервових хвороб. А ще – постійні консультації хворих у Симферопольській сипнотифозній лікарні, і не лише в ній. Може видатись неможливим, але саме у 1920 році Яновський розпочав працю над своїм знаменитим підручником з туберкульозу. Всі потрібні виписки, підготовчі матеріали залишились у Києві, тому численні посилання на джерела Феофіл Гаврилович робив виключно з пам'яті!

У 1921 році медичний факультет університету був перетворений на Київську медичну академію, Ф. Г. Яновському запропонували посаду завідувача кафедри факультетської терапії. Після смерті професора В. П. Образцова, очевидно, це була найбільш гідна кандидатура. З того часу і до кінця життя діяльність Феофіла Гавриловича нерозривно пов'язана з кафедрою. «Школу Яновського» пройшли такі відомі вчені, як В. Х. Василенко, В. М. Іванов, Б. С. Шкляр, Б. Є. Вотчал та багато інших. Усі вони гідно продовжували високі традиції свого вчителя – лікарської професійності, постійного самовдосконалення, любові до хворого. Феофіла Гавриловича обирають головою Товариства київських лікарів, він бере участь у роботі VIII Всесоюзного товариства терапевтів, головує на I та II Всеукраїнських з'їздах терапевтів. У 1927 році Ф. Г. Яновський першим серед клініцистів став академіком Всеукраїнської Академії Наук. В цей період виходять друком його праці «Туберкульоз легень»(1923), «Діагностика захворювань нирок у зв'язку з їх патологією» (1927). Унікальною була стаття «Клінічне значення запаху» (1925). Яновський вважав, що лікар, як діагност, має максимально задіяти всі органи чуттів, у тому числі й нюх. Наприклад, запах прілого сіна при туберкульозі свідчить про сприятливий прогноз. Навпаки, «лихої ознаки», який важко порівняти з будь-яким іншим, є провісником наближення смерті.

У медичній історії «матері міст Руських» навіки закарбовані імена чудових клініцистів Ф. Ф. Меренга, Ф. С. Цицуріна, С. П. Алфер'єва, В. П. Образцова та багато інших. Однак єдиний з них – Феофіл Гаври-

лович Яновський – був удостоєний людьми звання «святого лікаря». Оповідання про нього стали своєрідною частиною київського міського фольклору. Багато в чому вони можуть здатися просто неймовірними. Але ж і сам герой цих переказів був постаттю неординарною! Отже, пригадаємо декілька історій з життя Яновського.

Усі київські візники добре знали Феофіла Гавриловича в обличчя, називали його на ім'я та по батькові та навідріз відмовлялись брати гроші за поїздки до хворих. Цінуючи чужий час, він завжди наповляв на сплаті, намагався за можливості їздити трамваєм, або йти пішки. Проте візники – чи то «лихачі» на багатих екіпажах з ресорами на гумовому ході, чи звичайні на вбогих фаетонах – усі вони без винятку, побачивши Яновського, призупиняли хід і запрошували до екіпажу, їхати доводилося на околиці, і «лихач», повертаючись у вицент заляпаному брудом фаетоні, ставав об'єктом насмішок товаришів. Мовляв, погнався за довгим карбованцем... Але слова «возив Яновського» діяли магічно. Сміх негайно припинявся, усі брались за ганчірки та дружно мили екіпаж.

Однак, у практиці Феофіла Гавриловича (а за 45 років він не відмовив жодному пацієнтові) траплялись і дійсно містичні випадки. Як він сам розповідав, одного разу до нього вранці перед початком прийому, звернулась дівчинка-гімназистка. Вона буквально благала навідати хвору матір, Феофіл Гаврилович погодився. Йому запам'ятався одяг відвідувачки: брунатна сукня з білою перелинкою. Ввечері, завершивши справи, він пішов до пацієнтки за вказаною адресою. То був глухий закуток Подолу. Ось і будиночок, двері відчинені... В одній із кімнат лежала хвора жінка, яка запитала Яновського, хто він і навіщо прийшов. Наблизившись до її ліжка, Феофіл Гаврилович побачив на стіні портрет своєї ранкової гості у тій самій сукні з перелинкою. Він пояснив: мовляв, сьогодні вранці до нього завітала ось ця юна особа та попросила відвідати матір, що нездужає, «Але ж це неможливо, вона померла рік, тому!» скрикнула вражена жінка.

Ще один цікавий випадок, пов'язаний із Ф. Г. Яновським, пригадувала донька одною з його пацієнтів До її батька, хворого на пневмонію, запросили Феофіла Гавриловича. Мешкала та родина у приватному будинку на Лук'янівці. Професор пообіцяв прийти ввечері всі кияни добре знали, що свого слова він дотримується завжди. Надворі вже стемніло, проте родина продовжувала чекати. Єдине, про що хвилювалися, – у дворі був великий злий пес, який нікого не підпускав до будинку. Його взяли на ланцюг, проте своїм гавканням він все одно міг налякати пізнього гостя. Тому кожні, 10–15 хвилин хтось виходив на ганок із гасовою лампою, пильно вдивляючись у темря-

ву... Аж раптом, серед повної тиші, стукіт у двері. На порозі стоїть Яновський. Як же його змогли пропустити? Дворовий Цербер навіть голосу не подав! «Святий прийшов!» не змовляючись, в один голос, тільки й вигукнули мати й бабуся. Наведені нами легенди є лише дециєю з усього пов'язаного з Яновським, про що могли б розповісти старі кияни. Але те покоління на жаль, вже відійшло...

Національний музей медицини зберігає унікальну реліквію – записник професора. Їх у Феофіла Гавриловича було багато, вони містили адреси, прізвиська та імена пацієнтів, дати й години запланованих відвідин. Одного разу, повертаючись від хворого пізно ввечері трамваєм, Яновський переглядав записник, і, непомітно для себе, задрімав. Книжечка випала з рук під лаву. На потрібній зупинці професор прокинувся, поспішив до виходу. Вдома ще раз вирішив зазирнути до записника – а його немає! Як тепер він зможе навідувати хворих? Наступного дня, Ф. Г. Яновський розмістив оголошення в газеті про загублений у трамваї записник. Того, хто знайде, очікувала винагорода. Але про які гроші могла йти мова, якщо найперший рятувальник киян не зможе прийти їм на допомогу? На всіх вулицях міста, на площах, базарах, у трамваях говорили тільки про книжечку Яновського. І за два дні записник було знайдено, про що негайно сповістила газета.

Лікар завжди має пам'ятати: на першому місці для нього – людина, що страждає. Феофіл Гаврилович ретельно обстежував кожного пацієнта, у складних випадках ніколи не обмежувався одноразовим дослідженням. До факультетської клініки поступив пацієнт із захворюванням печінки. Довготривале попереднє лікування було безуспішним. І раптом Яновський ставить діагноз – малярія. Бачачи здивування колег признає дослідження крові. Перші аналізи результату не дали, проте Феофіл Гаврилович настоював на повторенні. Свою наполегливість професор пояснював прикладом Р. Коха, який зробив кілька десятків проб, перш ніж виділив туберкульозну паличку. Малярійний плазмодій врешті був-таки виділений – у дванадцятому аналізі. А в іншому випадку, коли молодий хірург запропонував видалити пацієнтові хвору нирку, Феофіл Гаврилович рішуче остудив його молодечий запал: «Бог дав людині дві нирки не для того, щоб одну з них видалив хірург». І в такий спосіб нагадав про одну з головних заповідей медицини: «Не зашкодь!»

Життя «святого лікаря» тим часом добігало кінця. Передчасна смерть у Франції доньки Асі, втрата дружини Ганни Вікторівни (вона походила зі славетного роду Григорович-Барських, який дав Україні знаменитих братів: Василя – мандрівника, та Івана – архітектора), а

також найближчого друга й учня В. В. Виноградова – все це тяжко пережив Феофіл Гаврилович. Залишалися сини, онуки і праця. Як завжди, Яновський віддавав їй весь свій час. Пацієнти, консультації, наукові справи, Академія, підготовка доповіді і виступ на X Всесоюзному з'їзді терапевтів у Ленінграді... 29 червня 1928 року під час захисту дисертації його учня асистента кафедри факультетської терапії І. В. Базилевича, Феофілові Гавриловичу стало зле – праву половину тіла паралізувало. 8 липня 1928 року «святий лікар» завершив свій земний шлях – надзвичайно складний і славний. І розпочав шлях до вічності. Некрологи в газетах починалися словами «Пішла з життя ЛЮДИНА». Похорон Яновського став подією надзвичайною. У розпал боротьби з релігією академіка радянської Академії Наук урочисто відспівали у Софійському соборі. Саме там покійний починав молитвою кожний свій день. А потім, під тужливий передзвін, поховальна процесія рушила до Лук'янівського цвинтаря. Десятки тисяч людей ішли за труною – її несли на руках, інші десятки у скорботному мовчанні, зі сльозами на очах стояли вздовж вулиць. Процесія неодноразово зупинялась – то почергово здійснювали відспівування за православним, католицьким, юдейським обрядом... Любов і глибока пошана до великого лікаря долали всілякі перепони. Виступали також із промовами представники різних наукових та медичних установ. Для всіх це була спільна непоправна втрата... Влада не наважилася втручатись у «стихийний вияв настроїв широких верств населення». Однак згодом тих, кого вважали за ініціаторів класово – ворожої релігійної демонстрації почали викликати на допити. Подальша доля родини Яновських склалася трагічно. У 1938 році був заарештований за звинуваченням у шпигунстві син Віктор, професор права. Він помер у 1942 році у в'язниці. Інший, Михайло, який виїхав за кордон загинув у Мексиці.

Беззаперечно визнаючи науковий та професійний авторитет Ф. Г. Яновського, далеко не всі його колеги поділяли принципи безкорисливості, які він сповідував. Академік С. Єфремов писав: «Недурно один якийсь лікар про гуманне поводження з хворими сказав: «Є, Яновщина!». Так, «Яновщина», якої бракує звичайним формалістам медицини». Феофіл Гаврилович ніколи нікому не нав'язував своїх принципів Він просто за ними жив. І був по-справжньому щасливою Людиною, адже повністю відповідав хресному іменню та обраному шляху.

Назаренко Д. Феофіл Яновський – лікар від Бога / Д Назаренко. // Кампус. – 2010. – №5 – С. 46–51.

Хронологічний покажчик наукових праць Т. Г. Яновського*

1886

1. [*Эпидемия крупозного воспаления легких*] // Протоколы заседаний О-ва киев. врачей за 1884–1885 год. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1886. – С. 35. – *Примірник належить ННМБУ.*

1888

2. *Бактериоскопическое исследование днепровской воды в Киеве:* (из бактериол. лаб. ун-та Святого Владимира). – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1888. – 11 с. – Отг. из журн.: Мед. обозрение. – 1888. – №9/10. – *Примірник належить ННМБУ, НБУВ, РНБ, РДБ.*
3. *Бактериоскопическое исследование днепровской воды в Киеве:* (из бактериол. лаб. ун-та Св. Владимира) // Мед. обозрение. – 1888. – Т. 29, №9/10. – С. 975–985. – *Примірник належить ННМБУ.*
4. [*Исследования над количественным и качественным содержанием бактерий в снегу*] // Протоколы заседаний О-ва киев. врачей с приложениями за 1887–1888 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1888. – Вып. 1. – С. 91. – *Примірник належить ННМБУ.*
5. *Наблюдения над действием каурина при инфекционных болезнях / Ф. Яновский* // Протоколы заседаний О-ва киев. врачей с приложениями за 1886–1887 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1888. – Прилож. – С. 1–8. – *Примірник належить ННМБУ.*
6. [*О бактериоскопическом исследовании Днепровской воды*] // Протоколы заседаний О-ва киев. врачей с приложениями за 1887–1888 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1888. – Вып. 1. – С. 44–45. – *Примірник належить ННМБУ.*

1889

7. [*Бактериологическое исследование иодоформной марли*] // Врач. – 1889. – №3. – С. 301. – *Примірник належить ННМБУ.*
8. [*Деятельность Общества ночных врачебных дежурств в 1888 году*] // Протоколы заседаний О-ва киев. врачей с приложениями за 1888–1889 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. – С. 96–98. – *Примірник належить ННМБУ.*
9. [*Исследование крови брюшнотифозных*] // Врач. – 1889. – №23. – С. 523. – *Примірник належить ННМБУ.*
10. [*К биологии тифозных бацилл*]: из бактериол. лаборатории ун-та Св. Владимира. – К. : Тип. И.Н. Кушнерева и К°, 1889. – 82 с. – *Примірник належить НБУВ, РНБ, РДБ.*
11. [*К биологии тифозных бацилл*] // Протоколы заседаний Об-ва киев. врачей с приложениями за 1888–1889 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-

* – розшифрування символів в розділі «Від укладачів»

Новицкого, 1889. – С. 77–78. – *Примірник належить ННМБУ.*

12. [О влиянии света на культуру тифозных бацилл] // Протоколы заседаний Об-ва киев. врачей с приложениями за 1888–1889 год. – К. : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. – С. 101. – *Примірник належить ННМБУ.*

1891

13. *О чахотке.* – К. : Комис. нар. мед. чтений при О-ве киев. врачей, 1891. – 15 с. – (Общепонятное чтение для народа). – *Примірник належить РНБ, РДБ.*

1892

14. *О значении бактериологии в диагностике и терапии внутренних болезней:* [вступ. лекция, чит. 23 янв. 1892 г.]. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1892. – [2], 19 с. – Отт. из журн. : Унив. изв. – 1892. – *Примірник належить НБУВ, РНБ, РДБ.*

1893

15. *К технике выслушивания* // Врач. – 1893. – №28. – С. 789. – *Примірник належить ННМБУ.*

1894

16. **Zur Technik der Auscultation.* – [Berlin: J. Sittenfeld], 1894. – 2 s. – Sonderabdr. aus der «Deutsch med. Wochenschrift». – 1894. – №32. – *Примірник належить ННМБУ.*

1895

17. *О сочетании острых сыпей, в частности кори и рожи.* – М. : Тип. А.И. Мамонтова, 1895. – 8 с. – Отт. из журн. : Мед. обозрение. – 1895. – №15. – *Примірник належить РНБ, РДБ.*

1897

18. *О полудунном пространстве Traube и диагностическом значении его при плевритах.* – СПб. : К.Л. Риккер, 1897. – 26, 2 с. – Загл. на рус. и фр. яз.; рез. на фр. яз. – Отт. из журн. : Рус. архив патологии, клин. медицины и бактериологии. – 1897. – Т. 3, вып. 2. – *Примірник належить РНБ, РДБ.*
19. *О полудунном пространстве Traube и диагностическом значении его при плевритах.* // Рус. архив патологии, клин. медицины и бактериологии. – 1897. – Т. 3, вып. 2. – С. 121–145. – *Примірник належить ННМБУ.*

1898

20. *Обзор работ по патологии и терапии болезней печени, селезенки и поджелудочной железы за 1895–1896 г.* // Рус. архив патологии, клин. медицины и бактериологии. – 1898. – Т. 5, вып. 1. – Прил. 1. – С. 1–14. – *Примірник належить ННМБУ.*

1899

21. *Терпиол при кровохаркании*. // Рус. арх. патологии, клин. медицины и бактериологии. – 1899. – Т. 8, отдел 1. – С. 581–588. – *Примірник належить ННМБУ*.
22. *Клиническая диагностика*. Ред. Зейферт О. : пер. с 9-го нем. изд. под ред. [и с предисл.] Ф. Г. Яновского / О. Seiffert, F. Muller. – К. : Изд-во студентов, 1899. – 152 с. – *Примірник належить ННМБУ, РНБ*.

1901

23. *К симптоматологии и патогенезу творожистой пневмонии*. : докл., чит. в О-ве киев. врачей / Ф. Г. Яновський, В. К. Высокович. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1901. – [2], 15 с. – *Примірник належить РНБ, РДБ*.
24. *К симптоматологии и патогенезу творожистой пневмонии*. : докл. в О-ве киев. врачей / Ф. Г. Яновський, В. К. Высокович. // Тр. О-ва киев. врачей за 1899–1900 г. – К: Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1901. – С. 211–225. – *Примірник належить ННМБУ*.
25. *Dermatomyositis*. : докл. Физ.-мед. о-ву, сост. при ун-те Св. Владимира. – СПб. : Тип. М. Стасюлевича, 1901. – 24 с. – Отг. из: Больнич. газ. Боткина. –1900. – *Примірник належить ННМБУ, РДБ, НБУВ*.
26. *Dermatomyositis*. : докл., сообщ. в заседании Физ.- мед. о-ва 2 марта 1900 г. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1901. – 21 с. – Отг. из журн. : Унив. изв. – 1901. – *Примірник належить РДБ*.

1902

27. *К распознавательному значению бронхиальных слепков*. –[СПб.]: Тип. Я. Трей, 1902. – 10 с. – *Примірник належить РНБ, РДБ*.
28. *Терпиол при кровохаркании*. – К. : Лито-тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К°, Киев. отд., 1902. – 12 с. – Отг. из журн. : Рус. арх. патологии, клин. медицины и бактериологии. – 1899. – Т. 8. – *Примірник належить РНБ, РДБ*.

1903

29. *Бактериоскопическое исследование днепровской воды в Киеве*: (из бактериол. лаб. ун-та Св. Владимира). – К. : Лито-тип. т-ва И.Н. Кушнерев и К° (Киев. отд.), 1903. – 13 с. – Из журн. «Мед. обозрение». 1888, № 9/10. – *Примірник належить РНБ, РДБ*.
30. К патологии гнойных ангиохолитов: (*Angiocholitis purulenta calculosa*) – СПб. : К.Л. Риккер, 1903. – 28 с. – *Примірник належить РНБ, РДБ*.
31. [О семиотическом значении фибринозных слепков] // Протоколы очередных заседаний О-ва киев. врачей за 1900–1901 г. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира, 1903. – С. 6. – *Примірник належить ННМБУ*.

1904

32. *О применении препаратов надпочечников при болезнях пищевода.* // Рус. Врач. – 1904. – №20. – С. 724–727. – *Примірник належить ННМБУ.*

1906

33. *Новые пути в учении о распознавании внутренних болезней.* // Рус. Врач. – 1906. – №10. – С. 285–289. – *Примірник належить ННМБУ.*
34. *Опыт классификации врачебных мероприятий при лечении внутренних болезней.* // Рус. Врач. – 1906. – №29. – С. 885–889. – *Примірник належить ННМБУ.*

1907

35. *К семиотике острых нефритов.* // Сб. тр. в честь 30-летия науч.-пед. деятельности проф. В.К. Высоковича. – К. : Тип. Имп. Ун-та Св. Владимира Акц. О-ва печ. и издат. дела Н.Т. Корчак-Новицкого, 1907. – С. 227–236. – *Примірник належить ННМБУ.*
36. **Les nouvelles voies dans la diagnostic des maladies internes.* // Revue de Medecine. – 1907. – №9. – *Примірник належить ННМБУ.*

1908

37. *Клемперер Г. Руководство по внутренней медицине.:* Курс частн. патологии и терапии / Г. Клемперер; пер. с нем И. С. Комаровского; с предисл. Ф. Г. Яновського; в 2 ч. – К. : Тип. Петр Барский , 1908–1909. – *Примірник належить ННМБУ, РДБ.*
- Ч. 1: Болезни пищеварительного тракта. – 1908. – XII, 558 с
- Ч. 2: Болезни мочевых путей и половых органов. – 1909. – VIII, 250 с.

1909

38. *К вопросу о противопоказаниях к употреблению йода.* // Рус. Врач. – 1909. – №28. – С. 937–941. – *Примірник належить ННМБУ.*

1911

39. *О нервных поносах.* : сообщено на 2 Съезде Российских терапевтов в Петербурге // Рус. Врач. – 1911. – №7. – С. 263–269. – *Примірник належить ННМБУ.*
40. **Die nervose Diarrhoe.* : (vortrag gehalten auf dem letzten Kongress russischer Internisten in Petersburg) // Medizinische Klinik. – 1911. – Т. 7. – №36. – *Примірник належить ННМБУ.*
41. **Ueber nervose Diarrhoe.* / Th. G. Janowski. – Berlin: Urban & Schwarzenberg, 1911. – 14 s. – *Примірник належить ННМБУ.*
42. *Основы клинической диагностики.* Ред. Зейферт О. / О. Seifert, F. Muller. : пер. с 13-го нем. изд. под ред. [и с предисл.] проф. Ф. Г. Яновського. – К. : Тип. И. И. Чоколов, 1911. – 280 с., 4 л. цв. ил. – *Примірник належить ННМБУ, РДБ.*

1912

43. *К постукиванию легочных верхушек при бугорчатке.* // Рус. Врач. – 1912. – №28. – С. 1165–1168. – *Примірник належить ННМБУ.*
44. *О терапевтическом значении поездок по Волге.* // Врачеб. газета. – 1912. – №46. – С. 1641–1646. – *Примірник належить ННМБУ.*
45. *О терапевтическом значении поездок по Волге.* – СПб, 1912. – [2], 16 с. – Отг. из журн. : Врачеб. газета. – 1912. – №46. – *Примірник належить НБУВ.*

1913

46. *К современному положению диететики при нефритах.* : (сообщено на междунар. физиотерапевт. съезде в Берлине в марте 1913 г.) // Рус. Врач. – 1913. – №34. – С. 1187–1190. – *Примірник належить ННМБУ.*
47. *О способах функционального распознавания почечных болезней.* // Рус. Врач. – 1913. – №6. – С. 169–177. – *Примірник належить ННМБУ.*
48. **Zum gegenwertigen Stande der Diatetik bei Nephritis.* // Medizinische Klinik. – 1913. – Т. 9. – № 35. – *Примірник належить ННМБУ.*

1914

49. **Ueber die funktionaelle Diagnostik der Nierenkrankheiten.* : (vortrag gehalten auf dem 4 Kongress russischer Internisten in Kiew) // Medizinische Klinik. – 1914. – №6/7. – *Примірник належить ННМБУ.*

1922

50. *Выработка иммунных тел в зараженном туберкулезом организме.* // Киев. мед. журнал. – 1922. – №1. – С. 10–15. – *Примірник належить ННМБУ.*
51. *Выработка иммунных тел в зараженном туберкулезом организме.* – [Б. м.], 1922. – 6 с. – *Примірник належить НБУВ.*
52. *К семиотике и диагностике сыпного тифа.* // Врачеб. дело. – 1922. – №7/9. – Стб. 132–139. – *Примірник належить ННМБУ.*

1923

53. *Туберкулез легких.* (патология, клиника и лечение). – М.; Пг.: Госиздат, 1923. – 241 с. – *Примірник належить ННМБУ.*

1924

54. *Роль профессии в деле развития туберкулеза.* // На борьбу с туберкулезом: сб. статей. – К., 1924. – С. 16–17. – *Примірник належить ННМБУ.*
55. **Туберкулез легких.* (патология, клиника и лечение): специальное пособие для высшей школы. – 2-е изд. испр. и доп. – М. : Госиздат, 1924. – 323 с.

1925

56. *Клиническое значение запаха.* // Врачеб. дело. – 1925. – №7. – Стб. 549–556. – *Примірник належить ННМБУ.*

1926

57. *Современное положение диагностики рака желудка.* // *Врачеб. дело.* – 1926. – №10/11. – Стб. 890–895. – *Примірник належить ННМБУ.*
58. *Современное положение диагностики рака желудка.* // *Врачеб. дело.* – 1926. – №12/13. – Стб. 1068–1074. – *Примірник належить ННМБУ.*

1927

59. *Диагностика заболеваний почек в связи с их патологией.* – К., 1927. – 111 с. – *Примірник належить ННМБУ, НБУВ.*
60. *Пути научного исследования в клинике.* // *Врачеб. дело.* – 1927. – №23/24 – Стб. 1719–1724. – *Примірник належить ННМБУ.*
61. *Эмфизема легких.* // *Частная патология и терапия внутренних болезней* / под ред. Г. Ф. Ланга, Д. Д. Плетнева. – М; Л. : Госиздат, 1927. – Т. 3, вып. 1. – С. 177–240. – *Примірник належить ННМБУ.*

1928

62. *Диагностика заболеваний почек.* // *Основы клин. диагностики: для врачей и студентов.* – 4-е изд., перераб. и доп. – М. ; Л. : Госиздат, 1928. – Разд. 7. – С. 471–537. – *Примірник належить ННМБУ.*
63. *Заключительное слово.* [на 2 Всеукр. съезде терапевтов] // *Тр. 2 Всеукр. съезда терапевтов, 9–14 сент. 1927 г.* – Одесса, 1928. – С. 365–366. – *Примірник належить ННМБУ.*
64. *Основы терапевтических мер при мочевых камнях прежде и теперь.* // *Клин. медицина.* – 1928. – №6. – С. 321–330. – *Примірник належить ННМБУ.*
65. *Пути научного исследования в клинике.* // *Тр. 2 Всеукр. съезда терапевтов, 9–14 сент. 1927 г.* – Одесса, 1928. – С. 6–15. – *Примірник належить ННМБУ.*
66. *Язва желудка.* / предисл. Ф. Г. Яновского. – [Х., К.]: *Науч. мысль*, 1928. – 128 с. – *Примірник належить ННМБУ.*

1929

67. *Сифилис почек.* // *Тр. 10 съезда терапевтов Союза ССР, 15–20 мая 1928 г.* – ., 1929 г. – С. 162–175. – *Примірник належить ННМБУ.*
68. **Die Klinische Bedeutung des Geruchs.* // *Klinische Wochenschrift.* – 1929. – Т. 8. – №4. – *Примірник належить ННМБУ.*

1930

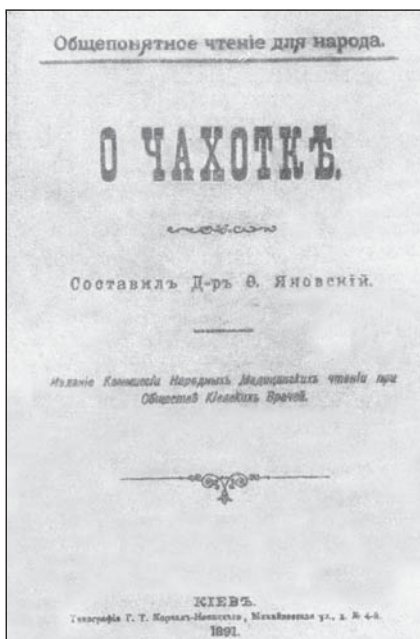
69. *К семиотике экссудативных плевритов.* // *36. пам'яті Теофіла Гавриловича Яновського* / за ред. Д. Заболотного, О. Корчак-Чепурківського, І Шмальгавзена. – К., 1930. – С. 1–4. – *Примірник належить ННМБУ.*
70. **Die Bahnen wissenschaftlicher in der Klinik.* // *Wiener medizinische Wochenschrift.* – 1930. – №7. – *Примірник належить ННМБУ.*

1931

71. *Туберкулез легких*. : третье посмертное изд., перераб. и доп. В. Л. Эйнис. –М.; Л.: Госмедиздат,1931. – 303 с. – *Примірник належить ННМБУ.*

1981

72. *Пути научного исследования в клинике*. : [к 120-летию со дня рождения Феофила Гавриловича Яновского [1860–1928] // Клин. медицина. – 1981. – №7. – С. 112–116. – *Примірник належить ННМБУ.*

Література про життя та діяльність Т. Г. Яновського

1. *Аронов Г.* «Святий лікар» // Историчний календар 2000. – К., 1999. – С. 219–220.
2. *Аронов Г.* Чи повернемося до святого лікаря? / Г. Аронов // Агапіт. – 1997/1998. – №7/8. – С. 19–21.
3. *Аронов Г.* Чи повернеться святий лікар? / Г. Аронов // Мед. газета України. – 1994. – №27. – С. 7.
4. *Аронов Г. Е.* Бескорыстие как традиция киевской медицины: из истории медицинского факультета Университета Св. Владимира / Г. Е. Аронов // Пробл. медицины. – 1998. – №4. – С. 72–73.
5. *Аронов Г. Е.* Феофил Гаврилович Яновский / Г. Е. Аронов. – К. : Наук. думка, 1988. – 140 с.
6. *Аронов Г. Е.* Чи повернемося до святого лікаря? / Г. Аронов // Пробл. медицини. – 1998. – №1. – С. 68–70.
7. *Аронов Г. Ю.* Академік Т. Г. Яновський і видатні діячі вітчизняної літератури – Михайло Старицький, Леся Українка, Володимир Короленко / Г. Ю. Аронов // Медицина: українська культура. – К., 1993. – С. 20–23.
8. *Аронов Г. Ю.* Був такий лікар: документальна повість (для середнього шкільного віку) / Г. Ю. Аронов. – К. : Веселка, 1980. – 148 с.
9. *Аронов Г. Ю.* Легенди і бувальщина київської медицини (люди, факти, події, документи): 160-річчю Нац. мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця присвячується / Г. Ю. Аронов, А. П. Пелешук. – К. : Століття, 2001. – 303 с. – Зміст: Яновський Ф. Г. – С. 103, 115, 136–137, 163, 193–195, 199–201.
10. *Аронов Г. Ю.* Чи повернеться святий лікар? / Г. Аронов // Хрещатик. – 1995. – 18 лип. – С. 6.
11. *Баренбойм А. М.* Академик Феофил Гаврилович Яновский как фтизиатр / А. М. Баренбойм. – К. : Госмедиздат, 1956. – 73 с.
12. *Баренбойм А. М.* Ф. Г. Яновский – выдающийся отечественный фтизиатр (1860–1928) / А. М. Баренбойм // Врачеб. дело. – 1952. – №2. – С. 173–176.
13. *Боліла А.* «Святий лікар»: 150 років тому народився Феофіл Яновський (1860–1928) / Алла Боліла // Демокр. Україна. – 2010. – 18 черв. (№24). – С. 22.
14. *Бориско О.* Теофіл Гаврилович Яновський – перший лікар-академік з Поділля / О. С. Бориско, М. М. Тарасюк // Укр. пульмонол. журнал. – 1995. – №1. – С. 63–65.
15. *Бурчинський Г. И.* Феофил Гаврилович Яновский / Г. И. Бурчинский // Клини. медицина. – 1979. – №1. – С. 117–120.

16. *Бурчинский Г. И.* Киевская школа терапевтов: (к 150-летию Киевского медицинского института) / Г. И. Бурчинский, В. Г. Передерий. – К. : Вища школа, 1991. – Содерж. : Внесок Т. Яновського в розвиток і становлення київської медицини. – С. 6, 7, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 61, 70–72, 76, 77, 86, 87, 92, 96–100, 106, 107.
17. *Віленський Ю.* Унікальні світлина з особистого зібрання професора А. П. Пелещука / Ю. Віленський, Л. Віницький // Мистецтво лікування. – 2004. – №8. – С. 108–109.
18. *Григорьев Ю.* Три гиганта киевской терапии / Ю. Григорьев, Л. Виницкий // Мистецтво лікування. – 2003. – №1. – С. 88–90.
19. *Встречи и воспоминания* // Грандо А. А. Медицина в зеркале истории. О музее медицины Украинской ССР. – К. : Здоровья, 1990. – С. 46–57. – Содерж.: Воспоминания Иванова В. Н. о своем учителе Ф. Г. Яновском. – С. 47–48.
20. *Галайчук А. М.* Киев: Страницы мемориальной летописи. Фотопутеводитель-справочник / А. М. Галайчук, И. Н. Воронцов – К. : Мистецтво, 1983. – 255 с., ил. – Содерж. : Сведения об открытии мемориальной доски Ф. Г. Яновскому, ее фото. – С. 214–215.
21. *Ганіткевич Я.* Історія української медицини в датах та іменах / Я. Ганіткевич. – Львів, 2004. – 368 с. – Зміст: Внесок Т. Яновського в розвиток і становлення української медицини. – С. 49, 53, 55, 58, 77, 83, 87, 97, 101, 119, 234, 243, 246, 258, 269.
22. *Ганіткевич Я.* Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: біографічні нариси та бібліографія. – Львів, 2002. – 544 с. – Зміст: Внесок Т. Яновського в розвиток і становлення української медицини. – С. 35, 132, 196, 241, 249, 280–283, 287, 288, 293–295, 297, 299, 304, 305, 381, 483.
23. *Голубничая К.* Святой доктор: Пригородные санатории и скорая помощь появились благодаря профессору Яновскому / К. Голубничая // Киев. ведомости. – 2007. – 12 дек. (№277). – С. 12.
24. *Гоцуляк Б.* Цель жизни. Имени медика / Б. Гоцуляк // Мед. газета – 1979. – 10 авг. – С. 4.
25. *Губергеріц М. М.* Досягнення УРСР в галузі внутрішньої медицини за тридцять років // Тридцятиріччя охорони здоров'я трудящих в УРСР. – К., 1948. – С. 163–177.
26. *Девіз Теофіла Яновського – щонайближче до хворого* / підготувала Д. Москаленко // Здоров'я України. – 2005. – №1. – С. 72.
27. *Дмитренко Л. Ф.* Светлой памяти учителя акад. Феофила Гавриловича Яновского (1860–1928) / Л. Ф. Дмитренко // Одес. мед. журнал. – 1928. – №7. – С. 566–567.
28. *Друковані роботи акад. Теофіла Яновського* // Укр. мед. вісті. – 1928. – №7/8. – С. 717–719.

29. *Евграшина М.* Какие бы степени и звания ни были мне присвоены, главное остаётся неизменным: я врач, и только это важно: Благодаря стараниям киевского доктора Феофила Яновского и его единомышленников 110 лет назад в Киеве открылся Бактериологический институт / М. Евграшина // Факты и комментарии. – 2006. – 28 окт. – С. 12.
30. *Евграшина М.* С известным терапевтом Феофилом Яновским расплачивались средствами от дурного глаза, а со светилом судебной медицины Фридрихом Мерингом – полезной информацией. / М. Евграшина // Факты и комментарии. – 2006. – 17 июня.
31. *Жуковский Л. Й.* Увічнення пам'яті видатного вченого-клініциста академіка ВУАН Ф. Г. Яновського / Л. Й. Жуковский, І. М. Сліпуча // Історія укр. медицини: матеріали конф., 29 квіт. 1995 г. – К., 1995. – С. 17–18.
32. *Зюков А.* Академік Теофіл Яновський: (некролог) / А. Зюков // Укр. мед. вісті. – 1928. – №7/8. – С. 707–712.
33. *Зюков А. М.* Феофил Гаврилович Яновский: (биогр. очерк) / А. М. Зюков. // Врачеб. дело. – 1928. – №15. – С. 1143–1146.
34. *Зюков А. М.* Феофил Гаврилович Яновский, как нефролог / А. М. Зюков. // Одес. мед. журнал. – 1929. – Т. 4, №1. – С. 5–7.
35. *Иванов В. Н.* Академик Феофил Гаврилович Яновский / В. Н. Иванов // Вопросы онкологии. – 1928. – Т. 1, кн. 4. – С. 375–376.
36. *Иванов В. Н.* Академик Феофил Гаврилович Яновский / В. Н. Иванов // Очерки истории мед. науки и здравоохранения на Украине. – К., 1954. – С. 343–352.
37. *Иванов В. Н.* Академик Феофил Гаврилович Яновский / В. Н. Иванов // Избр. труды. – К., 1965. – С. 323–331.
38. *Иванов В. Н.* Академик Феофил Гаврилович Яновский: к 30-летию со дня смерти / В. Н. Иванов // Терапевт. архив. – 1959. – Вып. 3 – С. 3–8.
39. *Иванов В. Н.* Академик Феофил Гаврилович Яновский: клиницист-терапевт (1860–1928) / В. Н. Иванов // Врачеб. дело. – 1953. – №12. – С. 1063–1070.
40. *Иванов В. Н.* Научная, клиническая и общественная деятельность академика Ф. Г. Яновского: к 100-летию со дня рождения / В. Н. Иванов // Врачеб. дело. – 1960. – №2. – С. 3–9.
41. *Иванов В. Н.* Последние дни жизни, болезнь и смерть академика Ф. Г. Яновского / В. Н. Иванов // Врачеб. дело. – 1928. – №15. – Стб. 1141–1142.
42. *Каган С.* Академік Т. Г. Яновський, як громадський діяч / С. Каган // Укр. мед. вісті. – 1928. – №7/8. – С. 720–727.
43. *Калита В.* В народе его называли святым доктором: к 150-летию со дня рождения одного из основателей Киевской терапевтической школы академика Ф.Г. Яновского [Электронный ресурс] / В. Калита // Здоров'я

України. – 2010. – червень (темат. номер.) – С. 42, 44. – Режим доступа: URL http://health-ua.com/pics/pdf/P_2010_2/42-44.pdf. – Название с экрана.

44. *Квитницький-Рыжов Ю. Н.* Некрополи Киева / Ю. Н. Квитницький-Рыжов. – К., 1993. – Содерж.: Описание места захоронения Ф. Г. Яновского. – С. 23–24, 28.
45. *Коротич В.* Біла лілея: [про Теофіла Гавриловича Яновського] // Вітчизна. – 1964. – №6. – С. 166–172.
46. *Коротич В.* Человек в полный рост: о Ф. Г. Яновском / В. Коротич. // Мед. газета. – 1981. – 13 марта. – С. 4.
47. *Кульова В.* Від вулиці «червоних ліхтарів» до вулиці лікарів / В. Кульова // Хрещатик. – 2002. – 1 берез. (№31).
48. *Липкань А. Є.* Ф. Г. Яновський / А. Є. Липкань. – К. : Здоров'я, 1974. – 54 с. – (Видатні вітчизняні вчені-медики).
49. *Лыпкань А. Е.* Неизвестные страницы научного наследия академика Ф.Г. Яновского: [о неопубл. ст. «Значение И. И. Мечникова в медицине» и «К. Г. Триттель, как профессор, врач и человек»] / А. Е. Лыпкань. // Врачеб. дело. – 1967. – №11. – С. 113–115.
50. *Магазаник М. Л.* Ф.Г. Яновский как фтизиатр (1860–1928) / М. Л. Магазаник // Пробл. туберкулёза. – 1952. – №6. – С. 50–56.
51. *Мамолат А. С.* Академик Яновский и его вклад в развитие отечественной фтизиатрии: к 125-летию со дня рождения / А. С. Мамолат, Н. С. Филипчук, Л. И. Жуковский // Пробл. туберкулёза. – 1986. – №5. – С. 70–72.
52. *Мамолат А. С.* Яновский Феофил Гаврилович / А. С. Мамолат // Большая мед. энциклопедия. – 3-е изд. – М., 1986. – Т. 28. – С. 525.
53. *Маркович С. А.* К сорокалетнему юбилею учебной и врачебно-педагогической деятельности профессора Ф. Г. Яновского / С. А. Маркович // Екатеринбург. мед. журнал. – 1924. – №1/2. – С. 101–102.
54. *Матеріали до історії української медицини* / редкол. П. Джуль (голова) [та ін.]; ред.-упоряд. М. Семчишин. – Чикаго, 1988. – 298 с. – Зміст: Внесок Т. Яновського в розвиток і становлення української медицини. – С. 2, 4, 6, 7, 10, 16, 17, 18, 20.
55. *Мемориальная доска Яновскому Феофилу Гавриловичу* // Памятные историко-медицинские места г. Киева. / Сост. Б. П. Крыштопа, М. А. Дьяченко, Р. И. Павленко. – К., 1990. – С. 29.
56. *Москаленко В. Ф.* Життєвий шлях «святого лікаря»: (до 150-річчя з дня народження академіка Ф.Г. Яновського / В. Ф. Москаленко, В. З. Нетьяженко, І. А. Свінціцький // Укр. наук.-мед. молодіж. журнал. – 2010. – Спец. вип. №4. – С. 6–10.
57. *Назаренко Д.* Феофіл Яновський – лікар від Бога. / Д. Назаренко. // Кампус. – 2010. – №5 – С. 46–51.

58. *Наукові роботи Т. Г. Яновського* // Зб. пам'яті Теофіла Гавриловича Яновського / за ред. Д. Заболотного, О. Корчак-Чепурківського, І. Шмальгавзена. – К., 1930. – С. LXI–LXIII.
59. *Некоторые вопросы истории медицины и борьбы с туберкулезом на Украине* / С. С. Каган, А. С. Мамолат, А. М. Баренбойм, Г. Г. Горovenko // Профилактика и лечение туберкулеза: сб. работ ин-тов туберкулеза Укр. ССР. – К.: Госмед. изд-во УССР. – 1955. – С. 13–14.
60. *Ненашева Е. Святой доктор Феофил Гаврилович Яновский* / Е. Ненашева // Doctor. Новый журн. для практикующих врачей. – 2000. – №1. – С. 62–63.
61. *Никула Т. Українська нефрологія: науковий поступ упродовж сторіч* / Т. Никула // Мистецтво лікування. – 2004. – №2. – С. 87.
62. *Пасько І. В. Морально-етичні аспекти наукової школи академіка Ф.Г. Яновського* // Військ. медицина України. – 2004. – №4. – С. 94–97.
63. *Пелешук А. П. Академик Феофил Гаврилович Яновский: к 125-летию со дня рождения* / А. П. Пелешук, Л. И. Жуковский // Врачеб. дело. – 1985. – №12. – С. 102–104.
64. *Пелешук А. П. Академик АН УССР профессор Ф. Г. Яновский: [1860–1928]* / А. П. Пелешук, Л. И. Жуковский // Клин. медицина. – 1987. – №7. – С. 144–146.
65. *Пелешук А. П. Продовження гуманістичних традицій академіка Т. Г. Яновського в діяльності терапевтичної клініки ім. В. М. Іванова* / А. П. Пелешук, А. С. Свінцицький, М. І. Дземан // Лікар. справа. – 2000. – №1. – С. 123–127.
66. *Петренко В. И. Вклад академика Ф.Г. Яновского в развитие фтизиатрии на Украине* / В. И. Петренко, И. В. Прохорович // Профилактика, диагностика и лечение заболеваний органов дыхания: сб. науч. трудов. – К., 1986. – С. 26–31.
67. *Петруня А. Как живой с живыми говоря...* [Электронный ресурс] / А. Петруня // Столичные новости. – 2010. – №26. – Режим доступа: URL http://sn.com.ua/N611_capital/past/3.html. – Название с экрана.
68. *Пилипчук Н. С. Творческое наследие Ф.Г. Яновского и состояние фтизиопульмонологии на современном этапе.* / Н. С. Пилипчук, Р. Г. Процюк., Г. А. Подлесных // Профилактика, диагностика и лечение заболеваний органов дыхания: сб. науч. трудов. – К., 1986. – С. 16–26.
69. *Примак Ф. Я. Влияние Ф.Г Яновского на развитие учения о коллагенозах* / Ф. Я. Примак // Врачеб. дело. – 1979. – №1. – С. 118–120.
70. *Примак Ф. Я. Значение учения Ф.Г Яновского о флюксии лёгких в клинике гипертонической болезни* / Ф. Я. Примак // Врачеб. дело. – 1953. – №12. – С. 1075–1078.
71. *Примак Ф. Я. Феофил Гаврилович Яновский как педагог* / Ф. Я. Примак // Врачеб. дело. – 1961. – №9. – С. 143–145.

72. Приходько А. М. Сторінки життя і діяльності Феофіла Гавриловича Яновського (до 150-річчя від дня народження Ф.Г. Яновського) / А. М. Приходько // Укр. мед. часопис. – 2010. – №4. – С. 100–102.
73. Приходько А. М. Наукова спадщина академіка Феофіла Гавриловича Яновського (до 150-річчя від дня народження) [Електронний ресурс] / А. М. Приходько. – Режим доступу: URL ftp://ftp1.ifr.kiev.ua/original/2010/prihodko2010.pdf. – Назва з екрану.
74. Профессор Феофил Гаврилович Яновский: к 40-летию врачебной и научно-педагогической деятельности // Врачеб. дело. – 1924. – №1/2. – С. 3–6.
75. Пундій П. Українські лікарі: бібліограф. довідник / П. Пундій. – Львів, Чикаго, 1994. – Кн. 1: Естафета поколінь національного відродження. – 326 с. – Зміст: Учні Т. Яновського. – С. 23, 192.
76. Ревуцкий Е. Л. Академик Феофил Гаврилович Яновский / Е. Л. Ревуцкий, А. Е. Лыпкань // Врачеб. дело. – 1978. – №11. – С. 140–145.
77. Савула М. М. Теофіл Яновський – вчений, лікар-гуманіст / М. М. Савула // Україна і світова наука: матеріали наук. конференції, [1995р.]: зб. праць. – Тернопіль, 1997. – Вип. 2. – С. 53–56.
78. Слепуха И. М. Научная и педагогическая деятельность академика Ф.Г. Яновского: [к 130-летию со дня рождения основоположника отеч. фтизиатрии] / И. М. Слепуха, В. Г. Мясников // Врачеб. дело. – 1991. – №5. – С. 113–116.
79. Смерть академіка Теофіла Яновського: некролог // Укр. мед. вісті. – 1928. – №5. – Спец. лист.
80. Собкевич. Академик, профессор Феофил Гаврилович Яновский: некролог / Собкевич // Вопр. туберкулеза. – 1928. – Т. 6, №9/10. – С. 312–314.
81. Солейко Е. В. Концерты в честь доктора Яновского: (к 150-летию со дня рождения Ф. Г. Яновского) / Е. В. Солейко, Л. П. Солейко // Мистецтво лікування. – 2010. – №5. – С. 63–65.
82. Солейко Л. Профессор Федор Меринг: Возвращение в историю отечественной науки / Л. Солейко, Е. Солейко, С. Царенко. – Вінниця: Нова кН., 2005. – Гл. 1, разд. : Воспитанники. – С. 53–65.
83. Ставраки В. Светлой памяти дорогого учителя акад. Ф. Г. Яновского / В. Ставраки // Одес. мед. журнал. – 1929. – №1. – С. 1–4.
84. Статті про Т.Г. Яновського: [список літератури про життя та діяльність] // Зб. пам'яті Теофіла Гавриловича Яновського / за ред. Д. Заболотного, О. Корчак-Чепурківського, І. Шмальгавзена. – К., 1930. – С. LXIII – LXIV.
85. Стражеско М. Академік Т. Г. Яновський, як науковий діяч та клініцист / М. Стражеско // Укр. мед. вісті. – 1928. – №7/8. – С. 713–719.
86. Стражеско М. Д. Академік Т. Г. Яновський як науковий діяч і клініцист / М. Д. Стражеско // Нариси історії терапії в УРСР. – К., 1960. – С. 43–48.
87. Файншмидт И. Феофил Гаврилович Яновский / И. Файншмидт // Врачеб. дело. – 1928. – №15. – Стб. 1137–1140.

88. *Фельдман В. Ф. Г. Яновский / В. Фельдман // Терапевт. архив. – 1928. – Вып. 6. – С. 511–514.*
89. *Феофил Гаврилович Яновский – врач-бессребренник // Наши выдающиеся предшественники: лингвострановедческое пособие / Г. Г. Еремкина, Ю. И. Бажора, В. А. Колоденко [и др.]. – Одесса: Одес. медуниверситет, 1999. – С. 44–50.*
90. *Феофил Гаврилович Яновский (1860–1928) // Врачеб. дело. – 1949. – №1. – С. 2–6.*
91. *Феофил Гаврилович Яновский: к 125-летию со дня рождения // Знаменат. и юбил. даты истории медицины 1985 года. – К., 1984. – С. 40.*
92. *Феофил Гаврилович Яновский: к 40-летию врачебной и научно-педагогической деятельности // Врачеб. дело. – 1924. – №1/2. – Стб. 3–6.*
93. *Феофил Яновский «Врачебная совесть» г. Киева начала XX века / подготовил Л. Маринжа // Здоров'я України. – 2009. – №6. – С. 68.*
94. *[Феофіл Гаврилович Яновський] // Кавецький Р. Є. Вклад учених академії наук Української РСР в розвиток медицини / Р. Є. Кавецький, К. П. Галицький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 10–12.*
95. *Феофіл Яновський: [біогр. довідка] // Укр. енцикл. словник-календар / упоряд. Ян Вікалюк. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2003. – С. 244.*
96. *Фещенко Ю. І. Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський: (до 150-річчя від дня народження Ф.Г. Яновського) / Ю. І. Фещенко, В. М. Мельник, А. М. Приходько // Укр. пульмонол. журнал. – 2010. – №2. – С. 5–11.*
97. *Хлебникова Т. «Я врач и только это важно» / Т. Хлебникова // Рабочая газета. – 2010. – (№185). 16 окт.*
98. *Шкляр Б. С. Воспоминания об академике Ф.Г. Яновском: (к 100-летию со дня рождения) / Б. С. Шкляр // Клин. медицина. – 1961. – №1. – С. 3–8.*
99. *Шпізель Р. С. Штрихи до портрета академіка Феофіла Гавриловича Яновського / Р. С. Шпізель // Інфекц. хвороби. – 1998. – №1. – С. 60–61.*
100. *Шумский К. Д. Академик Феофил Гаврилович Яновский / К. Д. Шумский // Фельдшер и акушерка. – 1958. – №5. – С. 46–49.*
101. *Шупта В. Ви з нами, капітане терапевтичного корабля! Минуло 70 років від дня смерті академіка Т. Яновського / В. Шупта // Ваше здоров'я. – 1998. — 22 лип. (№55). – С. 4.*
102. *Яновский В. М. Памяти дорогого учителя / В. М. Яновский // Врачеб. дело. – 1928. – №15. – Стб. 1145–1148.*
103. *Яновський В. М. Біографічні відомості про академіка Теофіла Гавриловича Яновського // Зб. пам'яті Теофіла Гавриловича Яновського / за ред. Д. Заболотного, О. Корчак-Чепурківського, І. Шмальгавзена. – К., 1930. – С. XI–LX.*

104. Яновський В. М. Пам'яті академіка проф. Теофіла Гавриловича Яновського / В. М. Яновський // Укр. мед. архів. – 1928. – Т. 3, №2/3. – С. 1–6.
105. Яновский Феофил Гаврилович: [біогр. справка] // Биогр. словарь деятелей естествознания и техники. – М., 1959. – Т. 2. – С. 425.
106. Яновский Феофил Гаврилович: [біогр. справка] // Биологи: биогр. справочник. – К., 1984. – С. 738.
107. Яновский Феофил Гаврилович: [біогр. справка] // БМЭ. – 2-е изд. – 1964. – Т. 35. – С. 1179.
108. Яновский Феофил Гаврилович: [біогр. справка] // БСЭ. – 3-е изд. – М., 1978. – Т. 30. – С. 511–512.
109. Яновский Феофил Гаврилович // Золотарев А. Е. Биогр. словарь профессоров Одес. мед. ин-та им. Н. И. Пирогова (1900–1990) / А. Е. Золотарев, И. И. Ильин, Л. Г. Луки. – Одесса: Маяк, 1992. – С. 296.
110. Яновский Феофил Гаврилович // История Академии наук УССР. – К., 1979. – С. 744.
111. Яновский Феофил Гаврилович: [біогр. справка] // Макаренко И. М. Биографический словарь заведующих кафедрами и профессоров Киев. мед. института (1841–1991) / И. М. Макаренко, И. М. Полякова. – К.: Здоровье, 1991. – С. 137.
112. Яновський Теофіл (Феофіл) Гаврилович (1860–1928): [біогр. довідка] // Україна: енциклопед. словник / авт.-упоряд. О. Сліпущко. – К.: Акроїт, 2008. – С. 759.
113. Яновський Теофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Історія АН УРСР. – Кн. 2. – К., 1967. – С. 476–477.
114. Яновський Теофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Укр. рад. енцикл. словник. – 1968. – Т. 3. – С. 844.
115. Яновський Теофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Укр. рад. енцикл. словник. – 2-е вид. – К., 1987. – Т. 3. – С. 719.
116. Яновський Теофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // УРЕ. – 1964. – Т. 16. – С. 480.
117. Яновський Теофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Червяк П. І. Медична енциклопедія / П. І. Червяк. – К.: Видав. центр «Просвіта», 2001. – С. 1022.
118. Яновський Феофіл Гаврилович – видатний український терапевт, академік Академії наук УРСР (1860–1928) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL http://www.ifp.kiev.ua/doc/admin/fgyanovsky_ukr.htm. – Назва з екрану.
119. Яновський Феофіл Гаврилович (1860–1928): [біогр. довідка] // Визначні імена у світовій медицині / за ред. О. О. Грандо. – К.: РВА «Тріумф», 2001. – С. 151.
120. Яновський Феофіл Гаврилович (1860–1928): [біогр. довідка] // Грандо. О. Визначні імена в історії української медицини / О. Грандо. – К.: РВА «Тріумф», 1997. – С. 190–191.

121. Яновський Феофіл Гаврилович (1860-1928) // Вчені Поділля: (Фундаментальні наукові праці): матеріали Респ. наук.-практ. конф., присвяч. 55-річчю визволення України від фашистських загарбників. – Хмельницький; Вінниця, 1999. – Ч. 1. – С. 20.
122. Яновський Феофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Макаренко І. М. Біографічний довідник завідувачів кафедр та професорів Нац. мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця (1841–2001) / І. М. Макаренко, І. М. Полякова. – Вид. 2, доп. і випр. – К. : Століття, 2001. – С. 198.
123. Яновський Феофіл Гаврилович: [біогр. довідка] // Москаленко В. Ф. Біографічний словник завідувачів кафедр та професорів Нац. мед. ун-ту ім. О. О. Богомольця (1841–2006) / В. Ф. Москаленко, І. М. Полякова. – 3 вид., випр. і доп. – К. : Кн. Плюс, 2006. – С. 295
124. Яновський Феофіл Гаврилович // Проценко Л. Київський некрополь / Л. Проценко. – К., 1994. – С. 240.
125. Яновський Феофіл Гаврилович [Електронний ресурс] // Веб-енциклопедія Києва. – Режим доступу: URL [http:// wek.kiev.ua / uk /](http://wek.kiev.ua/uk/). – Назва з екрану.

«Святий лікар» спогадах колег та учнів.

Штрихи до портрету.¹

Академік Т. Г. Яновський, як науковий діяч і клініцист

Стражеско М.

Т. Яновський у період закінчення Університету Св. Володимира (1884 р.)

Т. Г. Яновський (Т. Г.) почав вивчати терапевтичну клініку й наукові дослідження в таку добу розвитку медицини... коли в клініку широким потоком влилися дві течії – патолого-анатомічна й експериментальна, а всі клінічні проблеми почали вивчати й розв'язувати з погляду патолого-анатомічного чи фізіологічно-бактеріологічного. Натурально, що на терапевтичній клініці, як на клінічній дисципліні загального характеру, новий напрямок наукової медичної думки найбільше позначився... І Т. Г. з юнацьким запалом та енергією, заходився вивчати насамперед бактеріологію, фізіологію та патологічну анатомію; він довго студіював їх і самостійно написав кілька робіт з цієї царини...

Першу роботу... Т. Г. написав з бактеріології, на тему: «К биологии тифозных бацилл»... він мав головне практичне завдання – допомога людині, а не абстрактне розв'язування наукових доктрин. Цей момент виразно виявляється так само і в усіх наступних роботах Т. Г. Свої наукові шукання він робив захоплюючись високим покликанням лікаря, що всі свої думки й прагнення повинен присвятити службі хворому. «*Salus populi suprema lex*» – було справді провідною ідеєю всього його життя. Це відповідало його переконанням і духовному складові, світоглядіві. У своїй роботі «К биологии тифозных бацилл», поданій, щоб дістати ступінь доктора медицини, Т. Г., поступово вивчаючи вплив високої

¹ У цьому розділі розміщені витяги зі статей відомих вчених про Т. Г. Яновського, адаптовані відносно сучасної мови.

й низької температури, а так само й вплив сонячного світла на ріст, розвиток та вірулентність тифозних бацил, дійшов висновку, що всі ці фактори несприятливо впливають на тифозну паличку; до того-ж, з усіх їх найдужче впливає сонячне світло, а просте проміння його навіть убиває тифозні палички, і через те для боротьби проти розповсюдження тифозної інфекції треба користуватися всією силою цього фактору.

Після перших бактеріологічних дослідів, що дали цікаві результати і їх можна було використати для санітарії, Т. Г. повабило переводити далі лабораторні спостереження в цьому напрямку, і він заходився досліджувати дніпрову воду в Києві та бактеріологічно досліджувати сніг. Проте покликання клініциста незабаром взяло верх і наступні свої роботи він уже присвячує вивчанню суто клінічних питань, переважно – клініки легеневих та ниркових, захворювань...

З-поміж робіт Т. Г., що стосуються до клініки легеневих захворювань, слід відзначити такі: «К распознавательному значению бронхиальных слепков» і разом з проф. В. Високовичем – «Zur Symptomathologie und Pathogenese der kasigen Pneumonie», «Терпинос при кровохаркании», «О полулунном пространстве и диагностическом значении его при плевритах».

Працюючи в галузі клініки легеневих захворювань, Т. Г. найбільше уваги приділяв вивчанню туберкульозу легенів... Відвідуючи туберкульозних хворих удома, бачучи, як несприятливі соціальні та економічні умови сприяють поширенню туберкульозу серед людності і погіршують перебіг процесу, Т. Г., звичайно, не міг стати осторонь і не взяти участі в різних заходах – як державного, так і особистого характеру, – щодо зменшення захворювальності та смертності з туберкульозу легенів серед людності. От через що Т. Г. найжвавішу брав участь в товариствах, з'їздах і Лізі боротьби з туберкульозом з самого початку заснування їх. Він віддався головно вивчанню клініки туберкульозу і більшу частину свого життя віддав нещасним туберкульозним хворим... Наприкінці своєї діяльності він випустив невелику, але дуже цінну що-до змісту книжку: «Туберкулез легких», що за короткий час вийшла вже двома виданнями. Перед самою смертю Т. Г. чимало переробив і доповнив її. У цій монографії надто цінний є розділ про терапію, бо там подано авторські погляди на лікування туберкульозу легенів, вироблені на підставі довголітнього досвіду й численних спостережень та критичного цінування пропонуванних для лікування методів. Кожний лікар знайде в ній не лише майстерний виклад, але, що найважливіше, матиме правильну уяву про всі численні терапевтичні, фізично-терапевтичні та хірургічні

методи, пропонувані для лікування, бо на підставі лише літератури не можна мати уяви про користь, некорисність чи навіть шкоду від них, через те, що всі автори цінують кожного з цих методів до певної міри суб'єктивно, часом захоплюючись навіть. У цій книжці читач знайде об'єктивну рекомендацію чи цінування того чи того способу, того чи того заходу. Можна сподіватися, що й 3-є видання монографії «Туберкулез легких» буде підручною книжкою для кожного українського й російського терапевта...

Другою улюбленою галуззю Т. Г., як ми вже казали, була нефрологія. Занедужавши сам на нефрозо-нефрит, він зацікавився цим віділом внутрішньої медицини і багато часу та праці приділив як семіотиці та клініці ниркових хвороб, так, переважно, й терапії та дієтетиці їх. Роботами своїми й своїх учнів він доповнив деякі прогалини в семіотиці нефропатій і один з перших клініцистів намагався поширити її поліпшити одноманітну дієту ниркового хворого... І тут Т. Г. натрапив на недосконалість методів функціонального дослідження нирок... Після такого відвертого признання, нічого іншого не лишалося, як тільки пірнути в безодню вивчання семіотики та діягностики ниркових хороб і набувши нові семіотичні дані, у звязку з новими поглядами міняти напрямок і в терапії. Клініка Т. Г. дуже обережно бралася розв'язувати ці питання, багато праці приклала на розробляння семіотики ниркових хороб, а результати цієї праці й нові погляди увійшли в монографію 1927 р., під назвою «Диагностика заболеваний почек в связи с их патологией»... У цій короткій монографії кожний читач знайде об'єктивне цінування кожного симптому ниркових хороб і кожного методу дослідження ниркового хворого...

Але не лише клінікою легневих та ниркових хороб цікавився Т. Г. Його приваблювали й інші відділи внутрішньої медицини. В роботі «К патологии гнойных ангиохолитов» Т. Г. Яновський відзначив важливість запальних процесів нижньої частки правої легені й правої плеври для діягностики ангиохолітів; у роботі «О нервных поносах» він подав характерне описання клінічної картини їх, розробивши патологію й диференційну діягностику від інших кишкових хороб з проносами; у статті «К семиотике и диагностике сыпного тифа» відзначив цінну диференційну ознаку висипного тифу – почервоніння кон'юктив – назвавши цю ознаку «конъюнктивальным симптомом».

З короткого й далеко неповного переліку та характеристики праць Т. Г. і праць його учнів уже ясно, що всі галузі внутрішньої медицини дуже цікавили небіжчика, і скрізь він давав дещо нове, оригінальне...

Віддавши своє життя медицині, Т. Г. ніколи не забував, що найвища мета всякого медичного знання є лікування, а через те клініцист

не повинен надовго відриватися від хворого і йти в лабораторію, щоб не розучитися спостерігати хворого й розуміти його хворобу, співчувати йому, знати його психологію, – інакше бо він перестане бути справжнім лікарем, а стане біологом...

Стражеско М. Академік Т. Г. Яновський, як науковий діяч та клініцист / М. Стражеско // Укр. мед. вісті. – 1928. – №7/8. – С. 713–719.

Академик Теофіл Яновський

Зюков А.

Тепер Київ не побачить уже свого улюбленого професора, який, трясучись на візнику, і вночі, і під дощ, і під сніг поспішає туди, де горе, сльози і хвороба... І сотні учнів не почують уже живого, що так підбадьорювало, слова свого вчителя...

Важко оцінити все значення цієї втрати, важко підвести підсумки цього яскравого життя...

... Т. Г. на початку 90-х років дістає широку популярність як лікар-практик, якого особливо любить найбідніша людність околиць

У цьому будинку в 1903–1928 рр. жив і працював видатний вчений, терапевт, академік АМН УРСР Теофіл Гаврилович Яновський

Києва. Вже тоді яскраво позначається його справжній образ лікаря-гуманіста, що присвятив все своє життя на те, щоб служити хворій людині. Маючи виключну енергію і працездатність, Т. Г. встигає обслуговувати сотні хворих, і, забуваючи про сон і спочивок, провадить у той самий час велику наукову роботу...

...Його доцентські лекції, які він провадив дивно мистецьки, притягали численних слухачів не тільки студентів, але й лікарів. Яскравий лекторський талант і вміння збуджувати любов до науки вже в той час створили Т. Г. славу видатного педагога...

...Разом зі своїм учителем К. Г. Тритшелем організує в Києві «Общество борьбы с бугорчаткой», і влаштовує першу в Південно-Західному краї санаторію в Пущі-Водиці під Києвом... Року 1913-го, з пропозиції факультету, Т. Г. переходить до Шпиталевої Терапевтичної Клініки, де вперше розпочинає свою лікарську діяльність, таку дорогу в його спогадах... По-суті не було жодного питання з галузі внутрішніх хороб, яке-б живо не захопило Т. Г. і яке-б не розробляли під його керівництвом у клініці. Останнього часу Т. Г. особливо захопився фізичною хімією й можливістю застосувати її в клініці...

...Природня спостережливість поєднана з величезною теоретичною підготовкою, ерудицією й даром просто і ясно розбиратися в найскладніших, найзаплутаніших питаннях – ставлять його в ряди видатних клініцистів...

...Однією з найцінніших, найдорожчих ознак всієї діяльності Т. Г. була його глибока гуманність, що нею вщерть була переповнена його істота; вона-бо була причиною тої щирої, справжньої любові, яку виявляли всі, хто знав його. «*Все на користь хворому*» – був девіз Т. Г. І це виявлялося на кожному кроці його лікарської й наукової роботи: і в чуткім ставленні до хворого, і в обережній терапії, і у відмовленні від наукових робіт, що так чи так могли-б пошкодити хворому.

...Останнім великим науковим виступом Т. Г. була його програма доповідь на X-му Всесоюзному з'їзді терапевтів у Ленінграді на тему про «Сифіліс почек», що прочитав він у травні поточного (1925) року. Ця доповідь забрала загальну увагу з'їзду...

Останні роки принесли Т. Г. багато тяжких ударів, радість життя поступово зникала, ...тільки клініка... повертала йому бадьорість і енергію...

...У нас – його найближчих учнів, кому він був не лише вчителем медицини, але й мудрим учителем життя – туга за ним назавжди лишилась.

Академик Т. Г. Яновський, як громадський діяч Каган С.

Т. Г. ніколи не був політиком у чистому, так-би мовити, вигляді, але-ж без «політики» не обходиться жодна діяльність, зокрема громадська. Т. Г. довелося не лише самому взяти участь у «політиці», але й зазнати політики царату. Проте Т. Г. увесь час невтомно бореться за здоров'я людности. За порівнюючи короткий час авторитет Т. Г. набирає такого значення, що в другій половині 9-тидесятих років він уже стає на чолі ряду комісій що-до вивчення та боротьби з пошестями у Києві. Той-же таки Т. Г. раз-у-раз піклувався про матеріальний побут і моральний авторитет своїх-же товаришів-лікарів, до яких він взагалі ставився надзвичайно чуло, з повним, зразковим розумінням того, що надає своєрідности так званій «лікарській етиці». У Т. Г. ми вчилися шанувати лікаря так у інших, як і в самому собі. І не випадково, що ще 2-го квітня 1905 р. Т. Г. обирають на суддю чести. Активна так само участь Т. Г. і в роботі «Вспомогательной Медицинской Кассы, учрежденной Е. А. Чистовичем». Активний він і по всіх інших організаціях, що в той чи той спосіб сприяли покращенню стану лікарів. Ця активність по всіх галузях його громадської діяльности цілком задовольняла Т. Г.; мало того, – вона була для нього, *conditio, sine qua non...*; без цієї активности Т. Г. перестав-би бути самим собою...

«В особі академіка Яновського, – відзначив тов. Шрайбер, – ми мали надзвичайно гарне сполучення високо-кваліфікованого наукового робітника й активного діяча в галузі радянської охорони здоров'я. Т. Г. брав участь у численних нарадах, що їх скликала інспектура Охорони Здоров'я по різних ділянках своєї роботи, всіляко допомагаючи нам своїми порадами. Ці поради були особливо цінні тому, що вони базувалися так на суто наукових даних, як і на величезному досвіді Т. Г., на детальному його знайомстві з конкретними місцевими умовами»...

...Зразкова є ініціатива й активність Т. Г. в боротьбі з малярією, що він її виявив, уперто висуваючи потребу мобілізації лікарської громадської думки навколо цієї проблеми та закликаючи Єдине Наукове Медичне Товариство стати на шлях активної допомоги Інспектурі Охорони Здоров'я в розв'язанні цієї проблеми...

...Схилімося-ж ще раз перед цією великою людиною!

Феофил Гаврилович Яновский как педагог

Примак Ф. Я.

Возглавляя факультетскую терапевтическую клинику Киевского медицинского института, академик Феофил Гаврилович Яновский уделял особое внимание вопросам преподавания. Увлекательное, живое и доходчивое изложение даже сложнейших вопросов внутренней патологии, тщательный разбор полученных факторов и образцы глубоко обоснованной диагностики разбираемых заболеваний у конкретных больных пользовались на лекциях таким вниманием учащихся, что аудитория факультетской терапевтической клиники всегда была переполненной...

Живой образный язык, увлекательное изложение и очень доходчивое разъяснение самых сложных проблем захватывало всех слушателей. В каждой лекции передавался большой опыт врача-терапевта. Студенты узнавали о новейших данных по внутренней патологии и о научных достижениях в области смежных дисциплин, связанных с данным заболеванием...

Отличная память Феофила Гавриловича позволяла ему не только делиться на лекциях своим огромным опытом, но и обобщать уже в новом свете полученные данные, расширяя горизонты медицинского исследования и давая яркие незабываемые образцы развитого клинического мышления...

Опытнейший врач-терапевт, он же микробиолог и патологоанатом, незаурядный знаток постановки работы в терапевтических клиниках, в том числе и Западной Европы, активный участник терапевтических съездов и международных конгрессов – таков был академик Яновский.

Главным в его педагогической деятельности была тесная взаимосвязь глубоко научных исследований с повседневной практикой врача. Уделяя в лекциях и на обходах большое внимание обоснованию индивидуальной терапии, Феофил Гаврилович в то же время убедительно показывал всю важность и успешность каузальной терапии. Он говорил, что так же, как нужно «рубить дерево у корня», так и лечение нужно направлять на устранение основной причины, вызывающей болезнь. Научно обосновывая индивидуальную терапию больных, академик Яновский особенно возражал против необдуманной, чисто симптоматической терапии. Ибо, предупреждал, он, «бездумный *medicus symptomaticus*» может оказаться «*medicus automaticus*»...

Не только учить, но и давать максимальную возможность учиться самим – таков был педагогический прием Феофила Гавриловича Яновского. В присутствии всей группы и под неослабным вниманием учителя студенты решали конкретные задачи. Руководитель осторожно и мягко исправлял промахи учащегося. А после занятий у студентов оставалось четкое представление о разбираемых синдромах. Характеристика каменистой тупости (по Феофилу Гавриловичу: «ни ответа, ни привета») и «сухого лярингеального дыхания», как достоверных признаков рака легкого, запечатлевалась у студента на всю жизнь. Учение не по наказу, а по показу – таков был стиль занятий Феофила Гавриловича...

Но особенно развертывался педагогический талант Феофила Гавриловича Яновского в его повседневных трех-четырёхчасовых клинических обходах. Каждый больной являлся объектом всестороннего изучения и исследования. К этим обходам тщательно готовились и лечащие врачи и ассистенты. Нужно сказать, что все лабораторные исследования проводили сами лечащие врачи. А общеклиническое обследование больных дополнялось данными лабораторных исследований. Все ординаторы уже знали, что очень важные для диагноза данные надо представить в таком виде, чтобы их можно было тут же продемонстрировать. Вот почему во время обходов в палате оказывались то микроскопы с препаратами, то штативы с пробирками. Тут же, в палате, проверялась достоверность полученного анализа. Академик делал это для того, чтобы на конкретных примерах показать, как опасны поспешные выводы и почему заключения как начинающего, так и зрелого, подготовленного врача должны быть строго обоснованными. Внимательно слушая ординатора, Феофил Гаврилович проводил тщательное обследование и тут же обращал внимание лечащего врача на индивидуальные особенности у больного. Обучение показом во всех деталях, но уже на знакомом, казалось бы, полностью изученном больном, давало очень много лечащему врачу...

Лозунгом всей научной и преподавательской деятельности Феофила Гавриловича было – медицина для больных, а потому – «поближе к больному человеку»...

Многих молодых врачей Ф.Г. Яновский «увлекал в науку». Заинтересовав только что поступившего в клинику ординатора научной тематикой по определенному разделу, Феофил Гаврилович внимательно следил за его работой и общим развитием. И не один из начинающих врачей задумывался над тем, как может Феофил Гаврилович при своей чрезмерной занятости находить время для

собеседований о прочитанной литературе, о порядке проводимых исследований, о предварительных выводах.

Живо интересуясь общей подготовкой молодого врача, Феофил Гаврилович проявлял и заботы о материальном положении своего нового ученика, хлопотал о трудоустройстве, о создании необходимых бытовых условий. Принимая нового ученика в тесный круг своей клинической семьи, академик Яновский не только сам заботился о привлечении к полноценной жизни клиники нового члена коллектива, но и умел заботливость эту передать своим ближайшим помощникам...

Учитель, наставник, всегда доброжелательный руководитель, направлявший первые шаги молодого врача в клинической практике и в начальных научно-исследовательских попытках, Ф. Г. Яновский всегда в трудную минуту приходил на помощь своим ученикам, не считаясь ни со своим здоровьем, ни со своей занятостью...

Академик Феофил Гаврилович Яновский остается живым, ярким примером Человека с большой буквы в памяти всех, кто у него учился и кто имел счастье работать под его руководством.

Примак Ф. Я. Феофил Гаврилович Яновский как педагог / Ф. Я. Примак // Врачеб. дело. – 1961. – №9. – С. 143–145.

Життєвий шлях «святого лікаря» (до 150-річчя з дня народження академіка Ф.Г. Яновського)

Москаленко В. Ф., Нетяженко В. З., Свінціцький І. А.

У 2010 році виповнюється 150 років з дня народження видатного вітчизняного клініциста, одного із засновників Київської терапевтичної школи і Наукового товариства студентів-медиків Імператорського університету св. Володимира академіка Ф. Г. Яновського...

У 1878 році... вступив на медичний факультет Імператорського університету св. Володимира... Студент Яновський мав дуже різнобічні інтереси, тому лише вивченням медицини не обмежувався. Він з великим натхненням відвідував лекції з політичної економії, римського права, філософії, історії, літератури, посилено вивчав німецьку, французьку та англійську мови.

Окремою сторінкою в студентському житті Феофіла Яновського слід назвати формування Клінічного товариства студентів-медиків. У

1881 році серед студентів медичного факультету виникла думка заснувати товариство для спільного з провідними професорами обговорення історій хвороб, з'ясування найбільш складних питань, аналізу сучасних тенденцій розвитку медичної науки...

В 1884 році талановитий юнак закінчив університет з відзнакою... Після трьох років роботи клінічним ординатором Феофіла Гавриловича відрадили до провідних закордонних наукових установ – інститутів Коха та Пастера – для ознайомлення з новітніми досягненнями і методами роботи

в галузі бактеріології. Водночас Яновський багато часу присвячував клінікам внутрішніх хвороб Лейдена, Гергардта та Се. Повернувшись до Києва, організував першу бактеріологічну лабораторію, у якій виконав ряд наукових досліджень. У 1889 р. вчений блискуче захистив докторську дисертацію «До біології тифозних бацил», у якій не лише глибоко вивчив особливості тифозних паличок і умови їх існування в природі, а й знайшов способи знешкодження збудника...

У 1921 році був обраний завідувачем кафедри факультетської терапії Київського медичного інституту, яку і очолював до кінці свого життя.

Наукова та клінічна діяльність академіка Феофіла Гавриловича Яновського була багатосторонньою. Він є автором понад 60 наукових праць, присвячених розробці питань бактеріології, пульмонології, фтизіатрії, патоморфології, нефрології, клінічної інфектології, гастроентерології, санаторно-курортної справи тощо...

Феофіл Гаврилович глибоко і всесторонньо вивчав етіологію, патогенез, імунобіологічні процеси в організмі хворого, клініку, діагностику, лікування і профілактику туберкульозу легень...

Феофіл Гаврилович був не лише видатним вченим-фтизіатром, а й чудовим організатором протитуберкульозної боротьби. В Україні академік Яновський одним з перших почав активно пропагувати заходи щодо запобігання туберкульозу, публічно виступаючи з доповідями, написав науково-популярне видання «Про сухоти», в якому викладені питання особистої і громадської профілактики туберкульозу...

Практичною цінністю вирізняється робота з розробки моделі скляного стетоскопа, верхній кінець якого має форму вушної рако-

вини і просто вставляється у вухо, має добру звукопровідність, легко дезінфікується, внаслідок чого підвищується якість аускультатії.

Важливим напрямом наукової діяльності Ф.Г. Яновського було вивчення клініки, діагностики, лікування та дієтики хвороб нирок...

Підсумки багаторічних спостережень та досліджень в галузі нефрології Ф.Г. Яновський підвів у монографії «Діагностика захворювань нирок у зв'язку з їх патологією».

Багато робіт академіка Яновського присвячені розробці питань інфекційних хвороб. Зокрема, він описав «кон'юнктивальний симптом» при висипному тифі. Вчений також надавав великого значення порушенням функції ендокринних залоз при інфекційних захворюваннях.

Цікавився Феоділ Гаврилович й патологією органів травлення, зокрема гнійними ангіохолітами, нервовими проносами, раком шлунка тощо

...Невід'ємною частиною діяльності Ф. Г Яновського була його педагогічна робота. Клінічні лекції професора завжди привертали увагу величезної кількості студентів-медиків і лікарів, оскільки відзначалися високою майстерністю викладу, науковою глибиною і новизною. У кожній лекції передавався великий досвід лікаря-терапевта. Студенти дізнавалися про новітні дані з внутрішньої патології і про наукові досягнення в галузі суміжних дисциплін, пов'язаних з

Академік Ф. Г. Яновський з учнями на кафедрі внутрішньої медицини, 1926 р.

даним захворюванням. Теоретичну частину, побудовану на аналізі фактів, він доповнював демонстрацією 1–2 хворих, взятих з домашнього прийому...

Феофіл Гаврилович був дивовижним лікарем. У його арсеналі був чудодійний засіб, який краще за будь-які ліки діяв на хворих. Це були його любов до пацієнтів, його співчуття їх стражданням. *«Ближче до хворого»* – його знамените гасло керувало ним на кожному кроці і при дослідженні хворих, і при лікуванні. Після його обходу обличчя хворих світилися радістю, в палаті панувала атмосфера бадьорості, надії, впевненості в швидкому одужанні. Це була психотерапія, яка йшла з глибин його великого серця. І хворі це відчували, і між ними і «святим лікарем» встановлювався той зв'язок, який є найважливішою умовою успішного лікування.

Академік Яновський великого значення надавав і громадській роботі. Багато сил та енергії він віддав організації протитуберкульозної допомоги населенню. За активної його участі на базі міської туберкульозної лікарні був створений Київський науково-дослідний інститут туберкульозу і грудної хірургії, який сьогодні носить його ім'я...

Багато і плідно працював вчений над становленням наукових медичних товариств, організацією і проведенням терапевтичних з'їздів. У 1921 році Ф. Г. Яновський став головою Товариства київських лікарів, а з 1926 року і до кінця життя очолював Єдине наукове медичне товариство м. Києва. На 1 Всеукраїнському з'їзді терапевтів (1926) Феофіл Гаврилович був обраний постійним головою терапевтичних з'їздів України...

Був співредактором журналів «Лікарська справа», «Питання онкології», «Український медичний архів», першого видання Великої медичної енциклопедії, рецензував нову медичну літературу на прохання редакції «Російського лікаря».

Феофіл Гаврилович виховав багато учнів, які стали відомими вченими: академіки В.М. Іванов, Б.Є. Вотчал, В.Х. Василенко, професори А.М. Зюков, Ф.Л. Примак, Б.С. Шкляр та інші.

Обрання Ф.Г. Яновського академіком АН УРСР було визнанням його величезних заслуг у галузі медичної науки. В історії вітчизняної медицини він став першим академіком-клініцистом...

Ф.Г. Яновський зайняв гідне місце серед подвижників вітчизняної медицини. Це якнайкраще визначає життя й діяльність вченого, лікаря і громадянина, підсумки пройденого ним шляху.

Москаленко В. Ф. Життєвий шлях «святого лікаря» (до 150-річчя з дня народження академіка Ф.Г. Яновського) // В. Ф. Москаленко, В. З. Нетяженко, І. А. Свінцицький // Укр. наук.-мед. молодіж. журнал. – 2010. – Спец. вип. №4. – С. 6–10.

Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський (до 150-річчя від дня народження Ф. Г. Яновського)

Фещенко Ю. І., Мельник В. М., Приходько А.

Наукова та клінічна діяльність академіка Ф.Г. Яновського була різноплановою. Протягом 23 років він очолював різні терапевтичні кафедри Київського університету, зокрема, кафедру факультетської терапії з 1921 до 1928 року. Серед 62 наукових праць, що належать перу Феофіла Гавриловича, простежується цикл досліджень, присвячених розробці питань бактеріології, пульмонології, мікробіології, патологічної анатомії, нефрології, клінічної інфектології, клінічної фармакології, санаторно-курортної справи...

Численні наукові проблеми, які досліджував Феофіл Гаврилович, були актуальними, новаторськими, перспективними, значення більшості із них для сучасної науки зберігається й дотепер...

...Народився майбутній лікар і вчений в с. Миньківці Новоушицької волості, Подільської губернії, нині Хмельницька область, в багатодітній сім'ї (4 синів і 2 доньки) службовця. Предки Яновських вели свій родовід з українського козацтва, належали до відомого українського дворянського роду Гоголів-Яновських. Батько, Гаврило Іванович Яновський, був високоосвіченою людиною, закінчив Головний педагогічний інститут у Петербурзі, працював в Управлінні державного майна, знав грецьку, латинську і польську мови, тому

Ф.Г. Яновський в сімейному колі

не дивно, що всі сини Яновських отримали вищу освіту.

На початку 1870 р. родина Яновських переїхала до Вінниці, за місцем служби батька, а десятирічний Феофіл вирушив до Києва (остаточно сім'я переїде сюди у 1878 р.), де він почав навчатися у 4-класовій Київській подільській прогим-

назії. Влітку 1878 р., закінчивши із золотою медаллю 3-ю Київську гімназію, юнак вирішує вступити до Київського Імператорського університету святого Володимира (нині – Київський Національний університет імені Тараса Шевченка) на медичний факультет...

В університеті, під впливом вчителів – Володимира Олексійовича Беца, анатома, який відкрив дорогу неврології та психіатрії, Григорія Миколайовича Мінха, епідеміолога, завідувача кафедрою патологічної анатомії та професора Карла Генріховича Тритшеля, відомого терапевта, завідувача кафедрою госпітальної терапії, Никанора Адамовича Хржонщевського, одного з основоположників гістофізіології та санітарної освіти – сформувався світогляд та вибір майбутнього виду діяльності, оскільки терапія приваблювала Ф. Г...

У травні 1890 р. Ф. Г. Яновський, працюючи на посаді завідувача інфекційного і терапевтичного відділень Олександрівської лікарні, успішно захищає докторську дисертацію на тему «До біології тифозних бацил». У цій дисертаційній роботі він дослідив не лише особливості тифозних паличок, умови їх існування в навколишньому середовищі, але і знайшов спосіб знешкодження цього збудника...

Варто сказати, що саме в Олександрівській лікарні розпочалося формування Київської терапевтичної школи, де її засновники В.П. Образцов, М.Д. Стражеско, Ф.Г. Яновський, завідували терапевтичними відділеннями. Згодом вона розділилася на школи В. П. Образцова та Ф. Г. Яновського. Предметом наукових досліджень у школі Ф.Г. Яновського та його учнів були переважно інфекційні хвороби, пульмонологія, фтизіатрія та нефрологія...

Відомо, що Ф.Г. Яновський один із перших в Україні розпочав пропагування методів індивідуальної профілактики туберкульозу. Він приділяв велику увагу підвищенню санітарної культури населення як основного чинника у боротьбі з туберкульозом. Результатом цієї діяльності була публікація у 1891 р. першої в Україні доступної для широкого загалу популярної брошури «Про сухоти». Ця брошура ще мала назву «Загально зрозуміле читання для народу». У ній викладені питання особистої та гро-

Ф. Г. Яновський під час захисту дисертації, 1890 р.

мадської профілактики туберкульозу. До того ж, ще з перших років своєї діяльності Ф. Г. Яновський, ставши членом «Комісії медичних народних читань» у 1885 р., пропагував медичні знання, читав лекції для народу в Контрактовому домі...

Ентузіазм і невичерпна енергія Ф. Г. Яновського, який стояв на чолі ініціативної групи професорів Університету св. Володимира, призвели до створення у 1896 р. Бактеріологічного інституту (зараз Київський науково-дослідний інститут епідеміології та інфекційних хвороб імені Л. В. Громашевського). Його збудовано за рахунок коштів меценатів, цукрозаводчиків Терещенка та Бродського, які фінансували побудову закладів загальноміського значення, та частково на кошти киян...

Ф. Г. Яновський проявив себе видатним організатором охорони здоров'я: як депутат міської ради він наполегливо домагається організації лікарень і відділень для хворих на туберкульоз легень, він піклується про створення притулку для безнадійних туберкульозних хворих. Багато було зроблено ним для розвитку санаторно-курортної справи. З ім'ям Ф. Г. Яновського пов'язане відкриття перших курортів, зокрема для використання кліматичних факторів у лікуванні хворих на туберкульоз, за його ініціативи при Національній академії наук була створена комісія по вивченню курортів України. Відкриття мережі протитуберкульозних санаторіїв в Україні й, зокрема, приміських санаторіїв у Боярці та Пушчі-Водиці – теж заслуга Ф. Г. Яновського. Крім того, він очолював Товариство нічних лікарських чергувань – це прообраз сучасних станцій швидкої допомоги та організував першу в Україні станцію туберкулізації населення...

Київський Університет

Виступаючи в 1922 р. на Київській губернській нараді з проблем туберкульозу з доповіддю, Ф. Г. Яновський «пропонував ряд істотних для того часу протитуберкульозних заходів і був обраний головою протитуберкульозної секції Київського єдиного наукового медичного товариства. 10 лютого 1922 р. на 1 Всеросій-

ській конференції по боротьбі з туберкульозом було визнано, що центром організації боротьби з цією недугою в країні є диспансер і було прийнято рішення про необхідність створення в країні науково-дослідних інститутів туберкульозу. Так, при активній участі Ф. Г. Яновського на базі восьмої міської туберкульозної лікарні 28 листопада 1922 р. постановою Ради Народних Комісарів №112 був створений Київський туберкульозний інститут (нині – Державна установа «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології імені Ф.Г. Яновського Національної академії медичних наук України»). У цьому Інституті працював консультантом та був головою Вченої ради Феофіл Гаврилович Яновський... У 1928 р. інституту було присвоєно ім'я академіка Ф.Г. Яновського...

Лікар Ф. Г. Яновський ще в 1902 р. встановив у хворого діагноз інфаркту легені – омертвіння частини дихального органу, такий стан було визначено вперше в світовій лікарській практиці. Також він вперше в світі описав діагностичне значення бронхіальних зліпків («До розпізнавального значення бронхіальних зліпків», 1902 р.). У «До патології гнійних ангіохолітів» (1902 р.). У співавторстві з В. К. Високовичем Феофіл Гаврилович довів туберкульозне походження казеозної пневмонії («До симптоматології й патогенезу сиркової пневмонії», 1901 р.), а також написав працю «Дерматоміозит», що стала обґрунтованим дослідженням вчення про захворювання сполучної тканини – колагенозів. Ф. Г. Яновський вперше дав визначення «кон'юнктивального симптому» при висипному тифі («До семіотики і діагностики висипного тифу», 1921 р.). Він видав унікальну у світовій літературі працю «Клінічне значення запаху» (1925 р.)...

Оцінюючи наукову спадщину видатного вченого, слід зазначити його вагомий внесок у становлення клінічної нефрології в Україні. Адже вчення про хвороби нирок, яке зародилося у Київській терапевтичній

Український науково-дослідний інститут туберкульозу на ім'я Ф. Г. Яновського

школі, пов'язане з іменем одного з її засновників – Ф. Г. Яновського. У його клініці були розроблені основи діагностики, клініки і класифікації захворювань нирок і сечовидільних шляхів..., зокрема стаття Ф. Г. Яновського «До семіотики гострих нефритів» (1907 р.). Про її новизну і актуальність свідчить той факт, що невдовзі після публікації в Росії цю працю надрукували у Франції...

У 1927 р. Ф. Г. Яновський, першим із клініцистів був удостоєний звання академіка Всеукраїнської академії наук...

Девізом життя Феофіла Яновського

були слова: *«Борючись із хворобами і нещастями, ми вдосконалюємо життя – це і є головна мета лікарської діяльності».*

Фещенко Ю. І. Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський (до 150-річчя від дня народження Ф. Г. Яновського) / Ю. І. Фещенко, В. М. Мельник, А. М. Приходько // Укр. пульмонол. журнал. – 2010. – №2. – С. 5–11.

Алфавітний покажчик праць Т. Г. Яновського

Цифрами позначені номери праць в хронологічному покажчику

Бактериологическое исследование иодоформной марли	7
Бактериоскопическое исследование днепровской воды в Киеве	2, 3, 29
Выработка иммунных тел в зараженном туберкулезом организме	50, 51
Деятельность Общества ночных врачебных дежурств в 1888 году	8
Диагностика заболеваний почек	62
Диагностика заболеваний почек в связи с их патологией	59
Заключительное слово (на 2 Всеукр. съезде терапевтов)	63
Исследование крови брюшнотифозных	9
Исследования над количественным и качественным содержанием бактерий в снегу	4
К биологии тифозных бацилл	10, 11
К вопросу о противопоказаниях к употреблению йода	38
К патологии гнойных ангиохолитов	30
К постукиванию легочных верхушек при бугорчатке	43
К распознавательному значению бронхиальных слепков	27
К семиотике и диагностике сыпного тифа	52
К семиотике острых нефритов	35
К семиотике экссудативных плевритов	69
К симптоматологии и патогенезу творожистой пневмонии	23, 24
К современному положению диететики при нефритах	46
К технике выслушивания	15
Клиническая диагностика	22
Клиническое значение запаха	56
Наблюдения над действием каирин при инфекционных болезнях	5
Новые пути в учении о распознавании внутренних болезней	33
О бактериоскопичном исследовании Днепровской воды	6
О влиянии света на культуру тифозных бацилл	12
О значении бактериологии в диагностике и терапии внутренних болезней	14
О нервных поносах: сообщено на 2-ом Съезде Российских терапевтов в Петербурге	39
О полулунном пространстве Traube и диагностическом значении его при плевритах	18, 19

О применении препаратов надпочечников при болезнях пищевода	32
О сочетании острых сыпей, в частности кори и рожи	17
О способах функционального распознавания почечных болезней	47
О семиотическом значении фибринозных слепков	31
О терапевтическом значении поездок по Волге	44, 45
О чахотке	13
Обзор работ по патологии и терапии болезней печени, селезенки и поджелуд. железы за 1895–1896 гг.	20
Опыт классификации врачебных мероприятий при лечении внутренних болезней	34
Основы клинической диагностики	42
Основы терапевтических мер при мочевых камнях прежде и теперь	64
Пути научного исследования в клинике	60, 65, 72
Роль профессии в деле развития туберкулеза	54
Руководство по внутренней медицине : Курс частн. патологии и терапии	37
Сифилис почек	67
Современное положение диагностики рака желудка	57, 58
Терпинол при кровохаркании	21, 28
Туберкулез легких (Патология, клиника и лечение)	53, 55, 71
Эмфизема легких	61
Эпидемия крупозного воспаления легких	1
Язва желудка	66
Dermatomyositis: докл., сообщ. в заседании Физ. мед. о-ва 2 марта 1900 г. Заключительное слово	25, 26
Die Bahnen wissenschaftlicher in der Klinik	70
Die Klinische Bedeutung des Geruchs	68
Die nervose Diarrhoe	40
Les nouvelles voies dans la diagnostic des maladies internes	36
Ueber die funktionaelle Diagnostik der Nierenkrankheiten	49
Ueber nervose Diarrhoe	41
Zum gegenwartigen Stande der Diatetik bei Nephritis	48
Zur Technik der Auscultation	16

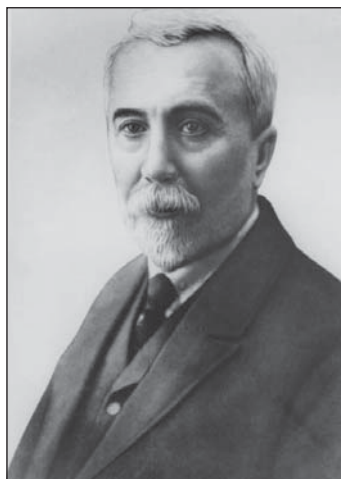
Фотогалерея

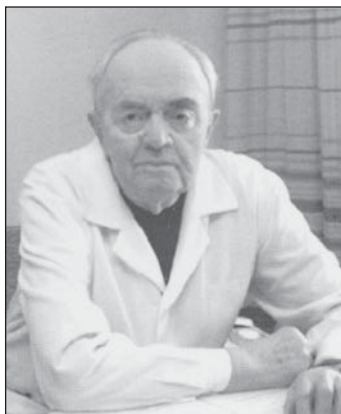
Г. В. Яновський в колі сім'ї.

Г. В. Яновський, доктор мед. наук,
професор НДІ кардіології ім. М. Д. Стражеска
(відділення серцевої недостатності)
з дружиною і колегою І. К. Следзевською

Ф. Г. Яновський

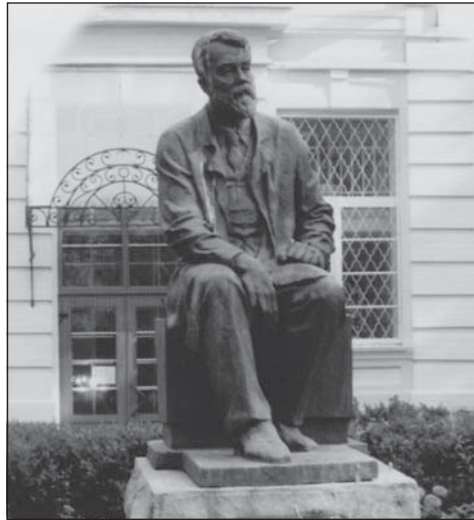

Онук Ф. Г. Яновського, син
Віктора Яновського –
Георгій Вікторович Яновський

Фотогалерея

Надгробок академіка
Ф. Г. Яновського.
Лук'янівське кладовище.

Пам'ятник Ф. Г. Яновському.
Монумент на честь терапевта
Феофіла Яновського, встановлений у 1992 р.
біля входу у центральний корпус
Інституту фізйатрії і пульмонології
ім. Ф. Яновського АМН України

Пам'ятник Ф. Г. Яновському.

У 70 роках XIX ст. у будинку жив видатний
лікар-терапевт Феофіл Яновський.

Зміст

Від укладачів	3
Основні дати життя та діяльності Т. Г. Яновського	4
Феофіл Яновський – лікар від Бога	9
Назаренко Д.	
Хронологічний показник наукових праць Т. Г. Яновського . . .	18
Література про життя та діяльність Т. Г. Яновського	25
«Святий лікар» спогадах колег та учнів. Штрихи до портрету.¹ Академік Т. Г. Яновський, як науковий діяч і клініцист	34
Стражеско М.	
Академик Теофіл Яновський	37
Зюков А.	
Академик Т. Г. Яновський, як громадський діяч	39
Каган С.	
Феофил Гаврилович Яновский как педагог	40
Примак Ф. Я.	
Життєвий шлях «святого лікаря» (до 150-річчя з дня народження академіка Ф.Г. Яновського) . .	42
Москаленко В. Ф., Нетяженко В. З., Свінціцький І. А.	
Корифей української медицини – академік Феофіл Гаврилович Яновський (до 150-річчя від дня народження Ф. Г. Яновського)	46
Фещенко Ю. І., Мельник В. М., Приходько А.	
Алфавітний показник праць Т. Г. Яновського	51
Фотогалерея	53

Бібліографічний покажчик

**«Лікарська совість м. Києва початку ХХ ст.»,
присвячений 150-річчю від дня народження Теофіла Гавриловича Яновського.**

Укладачі

Л. Є. Корнілова
Н. І. Мамедова
М. І. Гулівець

Науковий редактор

Павленко Р. І.
заслужений працівник культури України

Комп'ютерний набір:

Л. М. Сияговська
Н. І. Мамедова

Комп'ютерний дизайн:

Ю. Г. Смольянова
О. О. Потюпкіна

Редактор

Д. І. Костенко

Відповідальна за випуск

Т. А. Остапенко

Оригінал-макет

Н. В. Осіпчук

Підписано до друку 2011

Формат 60x84/16

Папір офсетний

Тираж 300 од. Зам. №